

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

POČÁTKY VZDĚLÁVÁNÍ NA HAVLÍČKOBRODSKU
ŽÁK A UČITEL NA VESNICI

Vedoucí práce: PhDr. Zuzana Svobodová, Ph.D.

Autor práce: Dana Klimešová

Studijní obor: Pedagogika volného času

Forma studia: Kombinovaná

Ročník: Čtvrtý

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Dne 30. března 2012

.....

Podpis studenta

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PhDr. Zuzaně Svobodové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Dále děkuji své rodině za trpělivost a podporu.

Obsah

Úvod.....	6
1 Nástin všeobecného vývoje v 18. a 19. století na našem území.....	9
1.1 Nástup Marie Terezie k moci	9
1.2 Reformy.....	9
1.3 Reformy Josefa II., vláda Leopolda II. a Františka II.	10
1.4 Rok 1848	10
2 Vývoj vzdělanosti v 18. a 19. století na našem území	12
2.1 Reforma Marie Terezie	12
2.1.1 Škola.....	12
2.2 Nový školský řád z roku 1805.....	13
2.3 Školství po roce 1848	14
2.4 Rok 1869	14
3 Škola na vesnici.....	16
3.1 Z kronik a dobových dokumentů	16
3.2 Pokoutní školy na Havlíčkobrodsku	20
3.2.1 Výuka	20
3.2.2 Písemné zmínky	22
4 Žáci	24
4.1 Felbigerova kniha metod	24
4.1.1 Kázeň.....	25
4.1.2 Vysvědčení	27
4.1.3 Jazyk.....	28
4.1.4 Reforma a vesnice	29
4.2 Hasnerův zákon z roku 1869	30

4.3	Srovnání výuky žáků na vesnici a ve městě	31
5	Učitel.....	33
5.1	Z historie 18. a 19. století	33
5.1.1	Filbigerova kniha metod.....	35
5.1.2	Rok 1869	37
5.2	Profese učitele	37
5.3	Učitel na vesnici	38
5.3.1	Plat venkovského učitele	41
6	Česká Bělá a historie školy	45
6.1	Václav Otradovský	45
6.2	Alois Pleyel	47
7	Havlíčková Borová a historie školy	50
7.1	Antonín Línek	50
7.2	Jan Hruška	52
	Závěr.....	54
	Použité zdroje	58
	Seznam příloh:.....	61
	Přílohy	62
	Abstrakt.....	74
	Abstract	75

Úvod

Pro svoji práci jsem si zvolila téma „Počátky a vývoj vzdělanosti na Havlíčkovobrodsku se zaměřením na žáka a učitele na vesnici“. Toto téma jsem si vybrala se záměrem popsat vývoj vzdělání v mém rodném kraji s tím, že se zaměřím nejen na žáka jako na jeden z elementů výchovného procesu, ale také na osobnost učitele, který je dalším nezbytným článkem edukace. Pro dané téma jsem se rozhodla také proto, že jak žák, tak učitel a jeho osobnost je stále diskutovaným tématem, které je otevřeno novým poznatkům, zejména poznatkům, které nám přináší praxe samotná. Vždyť každá doba popisuje a přináší svoje svědectví o tom, jaký by měl být dobrý učitel ve vztahu k žákovi. Dnes najdeme na toto téma řadu odborných publikací, které popisují klíčové kompetence učitele a stále se zajímáme o to, jaký by měl učitel být, aby dokázal kvalitně připravit naše děti do života. Tak tomu bylo i kdysi. Každá škola si přála mít ve svých řadách učitele vzdělané, zanícené pro svoji profesi a poslání. Učitel neměl vždy vhodné vzdělání a předpoklady vzdělávat děti, a to zejména na vesnicích. Tam mnohdy učili učitelé sami nevzdělaní, jen se základními znalostmi čtení, psaní a počtů, ale byli to především lidé, kteří se snažili dětem něco do budoucna dát, připravit je na stále se zvyšující požadavky společnosti.

Cílem práce je ukázat cestu, kterou se vyvíjelo školství na Havlíčkovobrodsku. Zaměřím se především na žáka a učitele na vesnici a pokusím se popsat, jaké jsou rozdíly ve výuce na vesnici a ve městě. Z kronik na Havlíčkovobrodsku se pokusím sestavit obraz toho, jak vypadala škola v 18., ale hlavně v 19. století. Také přiblížím profesi učitele. Pokusím se ukázat učitele jako člověka nadaného a vzdělaného, s jistými důležitými prvky v jeho osobnosti, ale také člověka, který se angažuje na společenském dění obce a je spoluvůrcem kulturního bohatství. Na člověka, jehož práce nekončí posledním zvoněním, ale který je autoritou, chloubou a ozdobou nejen školy, ale i obce samotné. Toto je patrné právě na vesnici, kdy slovo „učitel“ znamenalo vážnost, respekt a zároveň oporu, pomoc a příslib nových změn v celkovém dění života v obci. Nebylo tomu možná tak vždy, existovaly rozpory mezi učitelem a obcí, ale zpravidla obsahovalo toto povolání - poslání - záruku zvyšování vzdělanosti a kvalifikace nejen dětí.

Potřebné materiály pro napsání této práce jsem vyhledávala jak v muzeích, archivech a knihovnách, tak přímo v obcích a na daných školách, popřípadě u kronikářů a historiků na Havlíčkovobrodsku. Převážná část materiálů, která je použita v této práci, je ze Státního

okresního archivu Havlíčkův Brod a z Muzea Havlíčkův Brod. Dále jsem využila internetových zdrojů a některých poznatků z jiných bakalářských a diplomových prací.

V první kapitole se zaměřím na celkový vývoj v českých zemích v 18. a 19. století, abych čtenáři přiblížila, s jakými problémy se český národ potýkal v této době a jaké následky to mělo na vývoj vzdělání. Zmíním některé panovníky, kteří hráli důležitou úlohu při formování českých zemí, a také rok 1848 jako mezník ve vývoji společnosti.

V druhé kapitole se zaměřím na celkový vývoj vzdělanosti v 18. a 19. století v Čechách. Zaměřím se na nové prvky ve vzdělání, zavedení povinné školní docházky, reformní návrhy, které vešly v platnost již v druhé polovině 18. století, a na školní řád z roku 1805. Popíši školství po roce 1848, ale i školský zákon z roku 1869.

V další kapitole se zaměřím na to, jak vypadala škola na vesnici, čím se vyznačovala, jaká byla její úroveň. Budu se věnovat typu školy, který byl častý a typický pro malé vesnice v 18. ale i v 19. století – tzv. pokoutní školy. Nastíním obsah a způsob výuky nejen na pokoutních školách, ale celkově na vesnici jako takové.

Stěžejní částí mé práce budou následující kapitoly. Ve čtvrté kapitole popíši žáka z pohledu zákona. Přiblížím tedy, jak na osobnost žáka nahlížela Felbigerova kniha metod sepsaná na základě zavedení povinné školní docházky. Dále budu psát o Hasnerově zákonu z roku 1869, který byl také důležitý ve vztahu k žákovi. Neopomenou připomenout některé body výuky žáků jako byla kázeň, jazyk, nebo samotné vysvědčení. Nakonec srovnám výuku žáků na vesnici a ve městě, která je patrná jak v 18., tak i nadále v 19. století.

V páté kapitole se již budu věnovat učitelům a učitelské profesi jako takové. Zmíním se o tom, kdo mohl vykonávat funkci učitele, co musel umět, co mnohdy stačilo k vykonávání této profese a kdo si zasloužil učit a proč. Zaměřím se na školský zákon z roku 1869, kde je blíže popsáno, jaký by měl učitel být, co by měl umět a jak by měl správně vykonávat svoji profesi. Dále se pokusím popsat, jak byl učitel placen a jak se plat učitele vyvíjel.

Poslední dvě kapitoly budou věnovány tématu učitel a jeho osobnost. Tato kapitola bude zaměřená na učitele, kteří svoji funkci vykonávali na vesnici. Zaměřím se na dvě obce, kde budu srovnávat osobnosti čtyř učitelů, kteří v průběhu 19. století na škole působili. Pokusím se popsat, jaký byl jejich život, jaký měli důvod vykonávat právě toto povolání, čím jsou právě oni zajímaví a výjimeční, co za svoje působení udělali jak pro školu, tak pro obec. Zaznamenám život a dílo čtyř lidí, kteří nejsou jiní než my, pouze dokázali vybudovat něco, co

přispělo k tomu, aby bylo ve školních kronikách obcí, v odborné a jiné literatuře zviditelněno jejich jméno. Tyto kapitoly by měly ukázat, co vše obnáší úřad učitele, jakou je osobou, autoritou a přínosem nejen pro ty, které vyučuje, ale i pro občany obce, ve které působí. Dále bych chtěla přiblížit učitele jako člověka, který má také své zájmy, koníčky, věnuje se něčemu, co ho dělá šťastným, naplňuje a formuje ho jako člověka takového. Na závěr se pokusím o srovnání těchto čtyř osobností, abych ukázala, že každý člověk je jiný, každý má svoje cíle a ideály, každý se žene za něčím jiným. Chtěla bych tak poukázat na to, že profese učitele zahrnuje rozmanitou škálu osobností učitelů, kteří mají možnost ovlivnit rozvoj osobnosti stále dalším a dalším populacím.

V závěru shrnu svoje dosavadní poznatky, které mi přineslo napsání této práce. Napíši svoje postřehy a připomínky.

Přiložené přílohy budou pro čtenáře průvodcem a zajímavostí ze života lidí ve městě a na vesnici v 19. století. Budou dokreslovat význam a postavení nejen škol, ale i právě zmiňované učitelské profese a její váhy, která byla přínosem pro města a zejména života v obci. Názorně ukážu, jak si lidé dříve považovali této profese a co tato profese přinášela za úskalí.

Ač se může zdát toto téma jako stále připomínané, myslím si, že je důležité poukázat na to, jakou vážnost a autoritu měli dříve učitelé, jak si dříve žáci i lidé učitele považovali. Po tomto zamyšlení můžeme jít a srovnat učitele dnes a dříve. Možná přijdeme na to, že jako i jiné profese, je i ta učitelská podrobována mnohým zkouškám a úskalím, před které je staví dnešní moderní doba. Může jít třeba o pravomoci, které dřív učitel měl, ale i o energii, která sálala z jeho profese, a mnohdy i elán, s jakým přišel nejen na vesnici vykonávat svoje povolání, které pro něj bylo mnohdy životním posláním.

1 Nástin všeobecného vývoje v 18. a 19. století na našem území

1.1 Nástup Marie Terezie k moci

Císařem Karlem VI. vymřela dynastie Habsburků v mužské linii. Ten se za své vlády zasadil o to, aby dědičné právo prvorozeného bylo jak v mužské, tak v ženské linii. Znamenalo to, že „vládu v celé říši bude napříště dědit buď panovníkův nejstarší syn, nebo – v případě, že syna mít nebude – nejstarší dcera.“¹ Tímto rokem tedy začíná vláda Marie Terezie, nejstarší dcery zemřelého císaře. Její nástup ale nebyl bezproblémový, neboť se musela potýkat s říšskými knížaty, kteří si kladli nároky nejen na země koruny české.

1.2 Reformy

Neustálé války měly za následek špatný hospodářský stav českých zemí. „Pro císařovnu-královnu Marii Terezii a její okolí se stalo hlavním motivem reformního úsilí vědomí kritické situace státu. Zkušenosti z války o dědictví rakouské poučily vídeňský dvůr o skutečném významu českých zemí, které se staly prvořadou oblastí uplatňování sociální a ekonomické politiky osvícenského absolutismu.“² Prvořadým úkolem připravovaných reforem bylo, aby vytvořili z habsburské monarchie „jednotný stát s úřední správou, bez zřetele k jejich různému historickému vývoji a státoprávnímu postavení.“³ V těchto reformách hrály české země významnou roli, jelikož se po ztrátě průmyslového Slezska ukázala důležitost Čech pro habsburskou monarchii. Reformy ve státní správě ale přinesly českému státu ztrátu dosavadní samostatnosti, protože ráz absolutistického státu počal zasahovat svým vlivem do celého veřejného života.

Jednou z významných reforem Marie Terezie byla reforma školství. Tato reforma měla za úkol poskytnout vzdělání všem ve státě, a to i té nejchudší vrstvě obyvatel. Realizace této reformy formulované Všeobecným školním řádem ze dne 6. 12. 1774 stanovila povinnou školní docházku pro děti od 6 – 12 let. Uzpůsobeny k tomu byly i školy, které byly stavěny (většinou při farách) i na těch nejmenších vesnicích.

¹ BENEŠ, Z., PETRÁŇ, J., *České dějiny*. 1. vyd., Práce, Praha, 1997. 240 s. ISBN 80-208-0437-4. S. 212.

² BĚLINA, P., GRULICH, T., a kol., *Dějiny země koruny české*. 2. vyd., Paseka, Praha, 1993. ISBN 80-85192-60-8. S. 29.

³ ROUBÍK, F., *Přehled českých dějin*. 1. vyd., Orbis, Praha, 1947. S. 131-132.

1.3 Reformy Josefa II., vláda Leopolda II. a Františka II.

Vláda Josefa II. se opírala o myšlenku, že všichni lidé jsou si před Bohem rovni. Stejného roku jako byl vydán patent o zrušení nevolnictví (1781) vychází i toleranční patent, který povolil v Rakousku některá nekatolická vyznání. I nadále zůstávalo katolické náboženství jediným „státním náboženstvím“, ale tolerováno bylo např. vyznání luteránské, kalvinistické, nebo pravoslavné. Zrušil také cenzuru, kterou později sice obnovil, ale podstatně omezenou.

Za vlády Marie Terezie byl roku 1775 vydán robotní patent, který ale jen částečně řešil závislost poddaných na vrchnosti. Větší uvolnění v této otázce přinesl až patent o zrušení nevolnictví neboli člověčenství z roku 1781. Tento patent vydaný synem Marie Terezie Josefem II. „*umožňoval poddaným uzavírat sňatky, stěhovat se a dávat děti do učení a na studie bez souhlasu vrchností. Došlo rovněž k omezení neplacené dvorské služby poddaných, avšak robotní, finanční a naturální povinnosti vůči vrchnostem zůstal oproti roku 1775 beze změny.*“⁴ Tento patent tedy i přes veškeré svoje změny zachovával instituci poddanství. Patentem z roku 1789 přikázal Josef II. zrušit robotu úplně. Robotní reformu zrušil hned roku 1790 nástupce po zemřelém Josefu II. a tím byl jeho bratr Leopold II. s tím, že „*situace nebyla ještě zralá na to, aby mohli být zcela odstraněny zábrany na cestě k moderní občanské společnosti.*“⁵ Poukazoval tím na to, že tehdejší společnost ještě nebyla schopna přijmout a změnit tak náhle svoje dosavadní zvyky a způsob myšlení. Když se k moci dostává Leopoldův bratr František II., jeho pravá ruka Klemens Wenzel von Metternich se ujímá prosazování monarchie jako jediné dobře fungující moci, která je pod sebou schopna udržet proti sobě zbrojící národy. Zastává zásadu pořádku a kontroly státních orgánů. Z tohoto důvodu proto prosazuje např. nutnost cenzury a tajné policie jako způsob kontroly nad společností.

1.4 Rok 1848

České dějiny jsou v první polovině 19. století velkou součástí dějin Evropy, kde dochází k mnoha změnám. Zejména jde o přeměnu feudální společnosti v moderní občanskou společnost a formování novodobého českého národa. Rozvoj průmyslu ničil cechovní řemeslo a veřejné mínění se stalo faktorem, na který museli politikové brát ohled. V našich zemích se jednalo především o odstoupení Metternicha, který ztělesňoval poslední zbytky starého režimu.

⁴ BĚLINA, P., GRULICH, T., a kol., *Dějiny země koruny české*. 2. vyd., Paseka, Praha, 1993. ISBN 80-85192-60-8. S. 33.

⁵ BENEŠ, Z., PETRÁŇ, J., *České dějiny*. 1. vyd., Práce, Praha, 1997. 240 s. ISBN 80-208-0437-4. S. 222.

Uvolnění systému v českých zemích ale netrvalo příliš dlouho. Naděje na samostatnost a svobodu se rozplynuly hned v roce 1851, kdy se rakouským ministerským předsedou stává Alexandr Bach. Ten se mimo jiné zasloužil o to, že dochází k redukci výuky češtiny, je potlačen český veřejný život, vědecké instituce jsou postaveny pod policejní dozor a zatlačeno zpět bylo i české národní hnutí. „*Symbolem potlačení těchto snah se stal „brixenský mučedník“ Karel Havlíček Borovský, jehož pohřeb roku 1856 se stal jednou z prvních velkých českých manifestací proti režimu.*“⁶ Některé oblasti tohoto systému ale měli svoje pozitiva. Týkalo se to především státní správy, která po zrušení feudalismu přišla o svůj nejnižší článek, o panství. Za Bachovy vlády se ustálil systém, jehož nejnižší jednotkou byla samosprávná obec a nevyšše postaveno bylo ministerstvo vnitra. Tento systém měl tak solidní základy, že se u nás udržel až do roku 1950, kdy byl násilně odstraněn.

⁶ BĚLINA, P., GRULICH, T., a kol., *Dějiny země koruny české*. 2. vyd., Paseka, Praha, 1993. ISBN 80-85192-60-8. S. 96-97.

2 Vývoj vzdělanosti v 18. a 19. století na našem území

2.1 Reforma Marie Terezie

Od druhé poloviny 18. století se začala vytvářet novodobá školská soustava, přizpůsobená tehdejšími potřebám společnosti. Byla odrazem života hospodářského, politického, kulturního, národnostního a také jazykových podmínek. Šetřením v té době bylo totiž zjištěno, že „největší závadou obecného školství je nedbalá docházka žáků a nedostatečná příprava učitelů a že je třeba připravit proto změnu celé soustavy školství.“⁷

V roce 1759 byla ve Vídni zřízená studijní dvorská komise, která položila základy školské správy. Poprvé také zavedla povinnou školní docházku. Do této doby bylo nižší školství stranou veřejného zájmu. Byly zavedeny nové vyučovací osnovy, zřízeny nové katedry a přednášelo se postupně ne latinsky, ale hlavně později i německy. Komise se shodla na tom, že je nejdříve nutné věnovat největší pozornost nejnižšímu školství, čímž se zajistí všeobecná gramotnost. Následně se měla pozornost zaměřit i na reformu vyšších stupňů škol.⁸ Poté, co byl v roce 1773 zrušen jezuitský řád a jeho majetek přešel do tzv. studijního fondu, byl nalezen dostatek finančních prostředků na reformu školství. Marie Terezie si pro reformu školství v monarchii vybrala jako vzor pruský školský řád, který vytvořil augustiánský opat Johann Ignaz von Felbiger. Ten také vypracoval návrh nového školského zákona, který byl 6. prosince 1774 vydán jako Všeobecný školní řád pro německé normální, hlavní a triviální školy ve všech císařsko-královských dědičných zemích. Jeho návrhy v podstatě vyhovovaly všem požadavkům, v té době kladným na základní školu. Zákon rozlišoval školy triviální, hlavní a normální. Zajímavé je, že zákonem zřízené školy poskytující dětem základy vzdělání, netvořily systém na sebe navazujících škol.

2.1.1 Škola

Zaváděný školní řád rozeznává tři druhy základních škol, ve kterých mohla být splňována základní školní docházka pro všechny děti od 6 – 12 let. Návštěva nebyla bezplatná, ale děti z chudých rodin byly zproštěny povinnosti finančního vyrovnání za školní docházku:

- **Triviální školy** – byly zakládány při venkovských farách. Vyučoval zde jeden učitel jak náboženství a trivium (čtení, psaní, počítání), tak také základům hospodaření. Tyto školy měly

⁷ VESELÁ, Z. *Vývoj českého školství*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. S. 8 – 9.

⁸ SOMR, M. *Dějiny školství a pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. S. 154.

jednu až dvě třídy. K triviu později přibývaly i jiné předměty podle schopnosti vyučujícího a nařízení cenzurních. „ V Příbyslavi vyučovalo se od r. 1813 – 1827 též německému čtení a psaní, v Hor. Studenci od r. 1807 hudbě a němec. jazyku, v Malči r. 1820 zeměpisu, r. 1851 též štěpařství, v Heřmani r. 1848 zeměpisu a dějepisu, v Libici r. 1860 mělo II. oddělení nové předměty zeměpis a včelařství, r. 1861 učilo se „o jedu“. V Šenfeldě učilo se vedle trivia zpěvu, v Střížově do r. 1862 sestavování účtů, kvitací a smlouvy svatební. V Kruceburku přistupuje r. 1850 zeměpis a dějepis, roku 1851 štěpařství, r. 1869. přírodnictví, vlastivěda, hospodářství.“⁹

- **Hlavní školy** – byly zakládány při farách nebo zrušených kláštorech v okrese či obvodu. Působili zde tři až čtyři učitelé a katecheta, kteří vyučovali ve třech třídách. Kromě znalostí získaných ve školách triviálních se zde vyučovalo i rozvoji zemědělství, řemesel, základům latiny, psaní dopisů, kreslení zeměměřičství, vedení domácího hospodářství, nebo počátečním znalostem zeměpisu a dějepisu. Poznatky zde mohli získat i ti, kteří se chtěli věnovat vojenskému stavu.
- **Normální škola** – dávala vzor – normu - všem školám v zemi. Zde měla být nejen vzdělávána mládež, ale také pořádány vzdělávací kurzy metodní pro učitele. Předměty na této škole byly na rozdíl od triviální nebo hlavní školy obsahově více rozšířené.

Reformami Marie Terezie a následně Josefa II. byly položeny základy všeobecnému lidovému vzdělání. O poměrech ve školství na tehdejší Německobrodsku, dnes Havlíčkobrodsku, píše Dr. Šimák toto: „*Osvícenské reformy císařovny Marie Terezie a Josefa II. nalézaly mimo jiné zvláště vděčné ve školství, především ve školství nižším, zanedbávaném do té doby od státu naprosto a pěstovaném jen chatrně od církve, vrchností a obcí. Tu vykonán byl ušlechtilou snahou o povznesení lidového vzdělání pokrok dalekosáhlý v málo letech.*“¹⁰

K jejich realizaci přispělo zavádění státního dozoru nad školstvím a zavedením sankcí rodičům, kteří své děti neposílali do školy. Lidové školství bylo jednotné pro všechny země habsburské monarchie.

2.2 Nový školský řád z roku 1805

Josef II. chtěl svými reformami zlepšit poddanskou otázku, uspořádání poměru církev a stát a také státní správu, tedy i školství. Tento nastoupený pozitivní vývoj nepříznivě ovlivnila

⁹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Chotěbořsko I. – školství*. Chotěboř, 1910, S. 13.

¹⁰ GERŽA, A. a spol. *Základní škola v Lípě, historie a současnost*. Obecní úřad Lípa, Havlíčkův Brod, 1999. S. 7.

francouzská buržoazní revoluce, která proběhla v letech 1789 – 1794. V roce 1805 byl proto vydán nový školský řád: jednalo se o politické zřízení německých škol v německých dědičných zemích tzv. Schulkodex. „*V něm je otevřeně proklamována zásada, že Rakousko nepotřebuje vzdělané lidi, ale dobré podané.*“¹¹ Tím se zcela obnovila privilegia duchovenstva, ale také se „*přihlíželo k tomu, aby lid byl izolovaný od všech pramenů vzdělání, aby se omezil jakýkoliv volnější projev. Zastaralé pedagogické zásady se považovaly za jádro vši státní moudrosti. V tomto duchu také opravná studijní komise recenzovala všechnu literaturu i učebnice z osvícenské doby, zejména z doby josefínské. Tímto řádem se obecné školství upravovalo a řídilo více než půl století.*“¹²

2.3 Školství po roce 1848

Školství v zemích monarchie bylo po roce 1848 řízeno politickými úřady. Tento vývoj znamenal krok zpět. V roce 1855, za vlády Bachova absolutismu, uzavřelo Rakousko dohodu mezi vládou a papežem o postavení církve a o vzájemných vztazích mezi státem a církví. Církev díky tomuto zákonu měla možnost posilovat svůj vliv na všech typech škol.

V této souvislosti nebyly řešeny další otázky školské reformy. K zásadním změnám došlo na sklonku šedesátých let, kdy vliv církve ustal a společenské potřeby přinutily tehdejší vládu k vydání školských zákonů a vytvoření speciálních školských úřadů.

2.4 Rok 1869

V lednu 1868 je vydán říšský zákon, který ruší dohodu mezi státem a církví z roku 1855 a řízení, správa i dohled nad školstvím přecházejí do rukou státu. „*Církev řídí pouze vyučování náboženské, do výuky ostatních předmětů nemá právo zasahovat. Veřejné školy mohou navštěvovat všichni občané bez ohledu na náboženské vyznání.*“¹³

Dne 14. května 1869 byl v Rakousku vydán říšský zákon o školách národních, který upravoval elementární školství. Tehdejším ministrem vyučování byl Leopold Hasner, proto se hovoří o Hasnerově zákonu. Tento zákon zavedl školu obecnou a měšťanskou, učitelské ústavy, stanovil osmiletou školní povinnost a také stanovuje pravidla pro platy učitelů a jejich celkové ekonomické a sociální zabezpečení. Obecné školy se dělily na obyčejné obecné školy a

¹¹ SOMR, M. *Dějiny školství a pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. S. 157-158.

¹² VESELÁ, Z. *Vývoj českého školství*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. S. 13.

¹³ VESELÁ, Z. *Vývoj českého školství*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, S. 42.

měšťanské. Tyto školy poskytovaly základní vzdělání a byly zřizované státem, zemí nebo obcí. Do obecných a měšťanských škol chodily děti venkovské chudiny nebo děti z rodin, kde peníze byly na základní obživu a hospodaření, zatímco střední školy a vyšší navštěvovaly děti vyšších společenských vrstev. „ *Tak vznikla první soustava elementárního školství na Komenského principu jednotnosti, v níž jednotlivé školy na sebe obsahově navazovaly.*“¹⁴

Na uvedený zákon navazuje prozatímní školní řád pro školy obecné vydaný v roce 1870, jenž stanovil základní pravidla chování ve škole. Zákon také upravoval povinnosti dětí a učitelů a zavedl zákaz tělesných trestů. Krokem zpět bylo zavedení úlev ve školní docházce. Například v pamětní knize obce Oudoleň se můžeme dočíst, že školního roku 1896 - 1897: *“Úlevy v docházce školní pro dobu od 16. května do 31. října dostalo se 26 žákům a to 14 chlapcům a 12 dívkám. Jedna dívka zproštěna byla na dobu nejpilnější práce (senoseč, vybírání bramborů).*“¹⁵ V roce 1883 byla vydána školská novela, na základě které bylo omezeno učivo, zmenšeny požadavky na učitele, naopak byl zvýšen počet žáků na vyučování.

*Říšské zákony, které upravovaly poměry škol jen rámcově, byly doplněny v následujících letech zákony zemskými. Z vydaných zemských školních zákonů řešící záležitosti školství podrobněji, byly vytvořeny tři soubory zákonů: o školním dozoru a správě, o právních poměrech učitelstva, o zřizování, vyučování a návštěvě škol.*¹⁶

¹⁴ Tamtéž, S. 9.

¹⁵ NOVOTNÝ, J. *Pamětní kniha – obecná škola v Oudoleni.* 1892. S.

¹⁶ BIANCHI L. *Dějiny státu a práva na území Československa v období kapitalizmu, I., 1848-1918.* Bratislava: Vydavatelství Slovenské akademie věd, 1973. s. 170.

3 Škola na vesnici

Od roku 1774, kdy je reformou školství uzákoněna povinná školní docházka, se začínají zakládat školy, které se staly běžnou součástí každodenního života většiny obyvatel rakouské monarchie. Ne jinak tomu bylo i v českých zemích. Základem tereziánské školské reformy bylo vybudování škol ve všech farních obcích. V menších městech a všech vsích s farou měly být zřizovány jedno nebo dvoutřídní školy triviální, které byly také nazývány filiálními.

3.1 Z kronik a dobových dokumentů

Pokud nahlédneme do zákonů, nařízení a vyhlášek, které vcházely v platnost s povinnou školní docházkou, zjistíme, že i ve státních dokumentech je pamatováno na rozdíly mezi vesnicí a městem. Sám Felbiger ve svém Všeobecném školním řádu z 6. prosince 1774 často zmiňuje venkov a nutnost zavádění inovací. Např. „§5 Školy nesmějí v žádném případě sloužit jiným účelům, aby žáci neměli, jak k tomu ještě zhusta dochází na venkově, učební prostor zabraný domácím a hospodářským náčiním školmistra a aby nebyli bez ustání rozptylováni a v učení rušeni...“¹⁷ Jak už bylo ale zmiňováno, tyto podmínky dokázala zajistit málokterá obec, protože na to neměla prostředky, a tak ještě dlouhou dobu po zavedení tohoto řádu nebylo zákonu vyhověno. Vyučování probíhalo vesměs v obecních pastouškách, pazdernách, prostorách, které někdo propůjčil k těmto účelům, nebo ze dřeva postavených malých domků, které se honosily názvem škola. Například ve školní kronice obce Lípa se píše, že jako škola sloužila obecní pastouška. I když školní budova zcela nevyhovovala počtu žáků, vybavením, ani podmínkám k výuce, učilo se zde od roku 1839 dlouhých 23 let. V kronice obce Kojetín se můžeme zase dočíst, že do školní budovy se chodilo přes dvorek kolem záchodků. Zdi ve škole byly vlhké, na které nešlo ani obrázek pověsit. Okna i podlahy byly shnilé, místnost velmi tmavá. I když v takovémto stavu shledala roku 1886 c. k. zemská školní rada budovu jako nevyhovující, nová škola byla zřízena až v roce 1894. V pramenech obce Sopoty se můžeme dočíst: „Místnost pro rozšiřování školy bylo v budově dosti, ale úplně nevhodných, neboť budova ta nikdy k účelům školním stavěna nebyla, a míst. šk. Rada tu nikdy rozsáhlejších oprav neprovedla. A jak bývalo dříve, je dosud. Budova odpuzuje svým zevnějškem, vnitřek přímo straší. Šk. obci sopotské není ani ctí ani ozdobou. O přestavbu její neb o stavbu nové školy jedná se již přes 20 roků, ale jednání k cíli nevede...“¹⁸ Možná, že by se z tohoto výčtu dalo

¹⁷ ŠTVERÁK, V., MRZERA, J. J. I. *Felbiger a F. Knidermann, reformátoři lidového školství*. Praha, SPN, 1986. S. 98.

¹⁸ KOLEKTIV AUTORŮ. *Chotěbořsko I. – školství*. Chotěboř, 1910, S. 186.

konstatovat, že začátky nejsou nikdy jednoduché. Takový obraz nám ale dokládají i prameny mnohem mladšího data. V obci Utín se ještě roku 1905 „vyučování konalo v místnosti, jež byla k účelům školním naprosto nezpůsobilá. Střecha i strop byly tak chatrné, že za deště prosakovala voda do třídy, podlaha byla rozežrána houbou. V blízkém sousedství učebny byl chlív, jehož výpary naplňovaly ji odporným zápachem. Spodina stavení byla jílovitá, okna obrácená k severovýchodu, takže ve třídě bylo stále chladno a vlhko. Dvůr školní hraničil s hnojišti a loužemi, před stavením bylo bahno a rybník. Při škole nebylo kabinetu a pomůcky se těsnaly v jediné spuchřelé skříni.“¹⁹

Ze všech dokumentů, které jsem měla možnost pročíst, je patrné, že budovy, které sloužily jako škola, zcela nevyhovovaly podmínkám pro výuku, ale hlavně ani počtu dětí. Ze začátku zavedení nového zákona o povinné školní docházce nechodily do školy všechny děti, ale postupem času začal počet dětí pravidelně navštěvujících školu přibývat a ve většině obcí vyvstala potřeba nových prostor k vyučování. Svůj podíl na tom mají i obce, které byly ke škole postupně přiškoleny, nebo naopak odškoleny. V pamětní knize Dolní Krupá se uvádí, že v obci bylo k roku 1808 přiškoleny dalších devět obcí a osad. Málokdy se ale stalo, že počet žáků při začátku následujícího školního roku klesl. Z toho lze usuzovat, že se rodilo více dětí a podmínky k životu se stále zkvalitňovaly, a proto ubývalo i nejrůznějších epidemií. V pamětní knize obce Oudoleň se můžeme dočíst, že na konci 19. století si školní kronika vedla záznamy o tom, kolik dětí bylo očkováno a jaká byla nemocnost během školního roku.

Z přečtených materiálů jsem zjistila, že školy, které neodpovídaly podmínkám k výuce byly vyzývány a to někdy i opakovaně, aby v této věci učinily příslušná opatření. V pamětní knize obce Oudoleň je možné vidět dokonce více než pět napomenutí od c. k. zemské školní rady. Z dobových materiálů jsem dále vyčetla, že všechny školy se potýkaly s doporučením, nebo dokonce nařízením přistavět prostory kvůli zvyšujícímu se počtu dětí. Znamenalo to, že i když obec postavila novou školu, za pár let již přestala vyhovovat kapacitě vyučovaných dětí a musela se dále rozšiřovat. Vznikaly také třídy nové. Nejdříve byly zřízeny prostory pro jednu třídu, jak však přibývalo dětí, musely se zakládat i další třídy. Jelikož to znamenalo vynakládání peněz na přestavbu staré školní budovy, většina obcí to řešila tím, že další třída byla v jiných prostorách mimo školu. Sice to bylo proti zákonu, který nařizoval, aby všechny třídy byly v jedné školní budově, ale jako prozatímní řešení to bylo přijímáno i zemskou školní radou.

¹⁹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Chotěbořsko I. – školství*. Chotěboř, 1910, S. 203.

Nutno připomenout, že školní budovou se nemyslí jen jedna místnost, kde se vyučovalo, ale musela se zde postavit světnice s malou kuchyňkou pro učitele, mnohdy i chlév pro domácí zvířata. Zpočátku šlo také o školní budovy postavené ze dřeva, které rychle chátraly. V obci Kojetín při druhém zasedání dne 14. září 1825 komise prohlásila, že školní stavení: „*Je dřevěné a bylo postaveno kojetínskými usedlíky před 20 léty. Je prostředně zachovalé a jsou v něm dvě vytopitelné místnosti. Větší z nich slouží za třídu i za byt učitele. Je opatřena lavicemi a tabulí (k počítání a na psaní). Vměstná se v ní asi 50 dětí. Menší světnice je bytem obecního pastýře dobytka. Proto bude vyzván představený obce, aby obecní pastýř byl ubytovaný mimo školní stavení a jeho dosavadní byt, aby se stal bytem učitelovým.*“²⁰ Pamětní kniha Josefa Čapka z obce Dolní Krupá, která vychází také ze starých školních kronik, uvádí: „*Školní světnice, kteráž pro 198 žáků malé prostornosti jest, v ní jest 17 lavic, 2 tabule, stolek z měkkého dřeva, školní pravidla, rozvržení hodin k vyučování a malovaný kříž v rámě.*“²¹ Podobně můžeme číst i v pamětní knize obce Oudoleň o vybavení školy v roce 1810: „*Školních lavic nebylo, jenom dva nehoblované dlouhé stoly a sedadla u nich. Školní nářadí ostatní, jako stůl, židle, skříň atd. úplně scházelo. Taktéž školních knih úředních tu nebylo. Zem (tj. podlaha) nebyla – byla jen udupaná hlína a v ní plno jam. Dřevník, zahrada, sklep, ba ani záchod, jak pro učitele, tak pro dítky tu nebyl.*“²²

Zřizování, ale i dohled nad školami byl veden krajskou školní komisí. Ta měla dle nařízení z roku 1789 popsat školství ve svém obvodu. Tento popis zahrnoval i počet a věk žáků. Do seznamu žáků nebyly zařazovány děti starší 12ti let, ale také děti, které měly školu vzdálenou od místa bydliště více jak půl hodiny cesty. Dále komise zjišťovala docházku. Ta byla ještě tehdy tříděna na 3 stupně: chodí stále, chodí občas, nechodí vůbec. Na Havlíčkovobrodsku byla velmi špatná. Např. v knize Základní škola v Lípě se můžeme dočíst, že: „*Z 19 dětí, které měly chodit do školy, chodilo stále 5 dětí, občas 3 děti, nechodilo vůbec 11 dětí. To je nejlepší ukázka tehdejšího stavu vzdělání na vesnici, což trvalo skoro 50 roků.*“²³ Jiné zdroje uvádějí, že: *V Polničce r. 1812 z 96 dětí chodilo do školy 17, r. 1814 z 98 jenom 28, r. 1820 ze 132 již 114. V Šenfeldě r. 1848 chodilo do školy pouze 65% dítek školou povinných, ve Vel. Losenici r. 1848 v létě sotva 10%. V Nové Vsi r. 1857 ze 115 školou povinných*

²⁰ STRÁNSKÁ, J. *Česká Bělá a okolí v zrcadle staletí*. Havlíčkův Brod, 2009. S. 141.

²¹ ČAPEK, J. *Pamětní kniha Dolní Krupé*. 1947. S. 207.

²² NOVOTNÝ, J. *Pamětní kniha – obecná škola v Oudoleni*. 1892.

²³ GERŽA, A. a spol. *Základní škola v Lípě, historie a současnost*. Obecní úřad Lípa, Havlíčkův Brod, 1999. S. 9.

zmeškávalo školu 38, 8 % dítek, 7 žáků vůbec ve škole nebylo. V Malči r. 1848...“²⁴ Jednou z příčin špatné školní docházky bylo i to, že škol bylo málo a byly žactvem přeplněny. Poměry v docházce se zlepšují až s novým zákonem z roku 1869.

V roce 1864 převzaly školy od vrchnosti obce a stavba nových školních budov se stala prvořadou věcí. V druhé polovině 19. století přichází na venkov se změnou politických poměrů v zemi touha po pokroku a větší vzdělanosti. Začalo se zlepšovat vybavení škol a narůstal i počet škol nově zakládaných. To je patrné i z dobových dokumentů havlíčkobrodského kraje. Roku 1869 byl vydán nový školský zákon. Tímto rokem začalo přibývat nově otevíraných škol a tříd. „*Za 40 roků trvání nových zákonů školních přibylo 21 škol a 105 tříd či počet tříd se téměř ztrojnásobil.*“²⁵ Tyto údaje přitom vycházejí pouze ze záznamů škol na tehdejší Chotěbořsku, které jsou dnes součástí Havlíčkobrodsko. Tento zákon z roku 1869 platil s několika novelami prakticky až do roku 1948.

Zákonem z roku 1869 byla povinná školní docházka prodloužena od 6 do 14 let a vysvědčení byla vydávána čtvrtletně. Školy se také více vybavovaly učebními pomůckami a zakládaly se nové knihovny, kterých bylo před tímto rokem velmi málo. Např. *Knihna Chotěbořsko I. – školství* uvádí, že před rokem 1870 mělo knihovnu pouze šest škol, což je stejně nedostačující.

Dalším nařízením zákona bylo, že počet žáků v jedné třídě nesměl přesáhnout osmdesáti. Pro mnoho obcí to tudíž znamenalo přistavět k původní škole ještě jednu místnost, pro jiné obce to znamenalo vystavět školu novou.

Stát i obce pamatovaly i na volný čas dětí. Jelikož ale mizel z vesnic prostor, kde by si děti mohly hrát (vlivem hospodářského užitku z každého volného prostoru), obce začaly budovat hřiště. Už tenkrát se totiž vědělo, že: „*hra jest mládeži po školní námaze nejvýše nutna, potřeba veřejných hřišť v ohledu zdravotním i mravním uznána. Uznává se, že národ, který skáče a zpívá, jest zdravější, než ten, který válí se a zívá. Ví se, že mládež, nemůže-li se veřejně hráti, vyhledává zábavu skrytou, jež často vede k mravní úhoně a jest přípravou k podrytí a ztrátě zdraví.*“²⁶

²⁴ KOLEKTIV AUTORŮ. *Chotěbořsko I. – školství*. Chotěboř, 1910, S. 15.

²⁵ Tamtéž, S. 29.

²⁶ KOLEKTIV AUTORŮ. *Chotěbořsko I. – školství*. Chotěboř, 1910, S. 233.

3.2 *Pokoutní školy na Havlíčkobrodsku*

Kromě škol zřizovaných státem vznikaly také školy pokoutní neboli „trpěné“, které jsou dokladem toho, za jak těžkých podmínek se u nás začalo vyvíjet školství. Tyto školy byly brány jen jako vedlejší a chudší článek našeho školství a najdeme o nich zmínky i v havlíčkobrodském okrese, kde se mnohdy stávaly jediným pramenem počátečního vzdělání. Zprávy o těchto školách nám dokazují, jak složitý byl vývoj škol ve vesnicích. Tyto školy poskytovaly alespoň to nejzákladnější vzdělání i v odlehlých místech tohoto okresu. Úřady samozřejmě tento způsob vzdělávání zakazovaly, zvláště tam, kde školy bránily pravidelné docházce do veřejné školy, nebo pokud se stavěly záměrům státu zřídit ve vsi novou školu. Např. v roce 1800 se v kronice obce Kojetín píše o vysloužilém vojínovi a potom tkalcovi, který vyučoval děti pokoutně ve své chalupě. Tato činnost mu však byla zakázána, a děti proto musely docházet do farní školy v Bělé. Docházet ale do nějaké školy znamenalo, že rodiče museli zaplatit za to, že někdo vzdělával jejich děti. Na to ovšem většina lidí ve vsi neměla peníze. Proto obci nezbývalo, než využít právě možnosti pokoutního vzdělání.

V tomto kopcovitém a v zimě obtížně schůdném kraji se nacházelo takových škol mnoho. Zakládány byly i na vesnicích, kde úřady povolovaly exponovanou školní stanici. Pro obec ale byla cesta pokoutní školy přijatelnější už z toho hlediska, že náklady byly nižší než na zřízení právě zmiňované exponované stanice. Mnohdy se ale také stalo, že obec chtěla ve vsi založit školu, aby nemusela být přiškolená k jiné obci, ale jejich žádost byla zamítnuta. Z kroniky obce Kojetín je možné vyčíst, že obec již v roce 1798 podávala žádost o odškolení a o založení vlastní školy, ale jejich žádost byla zamítnuta s tím, že není řádná a potřebná. V dokumentech obce Kojetín se navíc píše, že museli odvádět plat učiteli obce Bělá, ke které byly přiškoleni. Jednalo se o plat, který měl sloužit i jako odškodné a na znamení, že i nadále zůstávají přiškoleni. Kde ovšem nebylo možné pomýšlet na zřízení školy, byly tyto školy obcí trpěné. Odkud pochází i synonymum pro školy pokoutní, neboli také školy „trpěné“. Tyto školy byly úplně bez dozoru a pokud byl zájem o prospěch takové školy, byl pouze ze strany občanů. Jen kněz, pod jehož dohled spadalo obecné školství, se někdy přicházel přesvědčit, zda je ve výuce zahrnuto i katolické náboženství.

3.2.1 *Výuka*

Nejstarší kronika obce Vepřová uvádí, že v obecní pastoušce bydlel pastýř prasat, „*který v zimě předl a u něho shromážděné děti vyučoval. Napsal jim abecedu na zem a dle ní*

*učil číst a psát. Přišel, kdo a kdy chtěl. Odměnou za psaní a učení dostával koudel. Kterých potřeb používali žáci, učilo-li se mimo zimu a jak, vypátrat nelze.*²⁷

Výuka probíhala v obci podle vyučujícího. Někdy se stěhovala od domu k domu, jindy byla k výuce užívána pazderna, místo v obci nejvíce odstrčené a nejbídnější. Někdy v této budově bydleli vesničtí žebráci. Zpravidla byla označovaná za příbytek chudiny. Bylo to místo, kde bylo špatné osvětlení, skulinami ve stěnách táhlo a bylo cítit vlhko. Jinde to byly místnosti, kde se kromě žáků vměstnaly do třídy i slepice a jiná domácí zvířata. Přesto se tu v zimě krčilo mnohdy tolik dětí, že neměly ani kde sedět, natož psát. Jelikož neměl vyučující ani pomůcky, ani žádný plán výuky, děti se zjara rozprchly. Jen zřídka se stávalo, že se děti výuce věnovaly i přes léto. Jednak jim to nedovolovaly povinnosti doma, kde se musely starat o hospodářství, nebo se jim v letních měsících nechtěl trávit čas výukou, která pro ně mohla být mnohdy nezajímavá.

Pokoutní školy sice nepředstavovaly žádné ucelené vzdělání, ale jsou obrazem toho, jaký zájem měli lidé na vesnicích o vzdělání svých dětí. Učilo se zde čtení, psaní a počtům, někde i němčině. Něco se učilo z modlitebních knížek – psaní, někdy byl využíván slabikář pro ty pokročilé. Čítanky byly jen někde. Psávalo se kamínkem na tabulku, nebo brkem na papír.

Na pokoutních školách neučil učitel (pokud se tedy nejednalo o ze služby propuštěného pomocníka učitele, nebo učitele ve výslužbě). Většinou tuto práci zastávali lidé nejrozumnějších zaměstnání (tkalci, vojenští vysloužilci, muzikanti, kostelníci, kramáři aj.), kteří dali dětem ty nejjednodušší základy vzdělání. „ *Mnozí nebývali bezúhonných mravů, bývali ctiteli alkoholu a často své zaměstnání zanedbávali pro vedlejší výdělek.*“²⁸ Prameny uvádějí, že tito lidé byli takto využíváni proto, aby nebyli zadarmo živeni po domech. Pokud dostávali pokoutní učitelé jídlo za svoji práci, byly na tom dobře. Jiní museli tohoto zaměstnání nechat třeba kvůli tomu, že jim nebyla za jejich práci poskytnuta „odměna“ a oni by jinak zemřeli hladem. Učitel tedy neměl stálý plat. V sobotu, kdy měli rodiče platit tzv. „sobotáles“, přišly děti buď s prázdnýma rukama, nebo se nedostavily vůbec. To byl i důvod k tomu, že vyučující místo opustil a našel si jiné zaměstnání. Někdy se stávalo i to, že výuka přestala místního „učitel“ bavit. Např. v Nové Vsi na Havlíčkobrodsku pokoutně učil jistý tkadlec Perner, „*který dlouho na vojně byl a lecos ve světě pochytil...Z celé vsi scházely se sem děti, které Perner učil katechismu, čtení,*

²⁷ HRON, P. *Kronika školy*. Vepřová, 1784, nepublikovatelný rukopis.

²⁸ KOLEKTIV AUTORŮ. *Chotěbořsko I. – školství*. Chotěboř, 1910, S. 39.

psaní a – němčině...Po čase ho však učitelování omrzelo, stal se raději podomním obchodníkem, známým po celém okolí.“²⁹

Už tehdy si ale, dnes by se dalo říci „řádoby učitelé“, své práce cenili a nechali si za ni platit nemalé částky. Tento pan Perner vybíral za své služby od rodičů takové částky, že chodilo do školy jen málo dětí. Když po něm do funkce nastoupil jiný učitel, jistý Erben, který vybíral méně peněz, „*nebylo skoro stavení, odkud by někdo k němu „do školy“ nechodil. Míval tolik dětí, že jich chodil zástup a proto si najal pro svoji školu světnici...*“³⁰

Pokud bychom měli srovnávat výuku na pokoutních školách a počátky výuky na školách zřízených státem, najdeme možná na vesnicích Havlíčkobrodska málo rozdílů. Vyučování se totiž na venkovských školách začalo zlepšovat až od počátku 19. století, kdy místo vojenských vysloužilců, ševců, nebo pokoutních učitelů přišli zkušení učitelé a často i lidé obsáhlých znalostí a morálních kvalit a nezdědka i vynikající hudebníci.

3.2.2 Písemné zmínky

Zmínky o pokoutních školách nejsou obsáhlé, ale spíše kusé, nebo dochované z ústního podání, jelikož v pamětních knihách nově zakládaných škol byl tento školní typ opomenut, nebo zcela zavrhován. Mnoho kronikářů a pamětníků se může pouze dohadovat o tom, zda byla v jejich obci pokoutní škola či nikoli. Např. ve farní kronice obce Okrouhlice se můžeme dočíst, že je možné, že pokoutní škola zde před založením nové školy byla. Jsou to ale pouze dohady, a proto existuje tak málo zmínek, z kterých by se dalo čerpat, či odvodit bližší informace. Další z pokoutních škol v tomto okrese je možné dohledat např. v pramenech vesnic Oudoleň nebo Modlíkov. V kronice obce Oudoleň najdeme zmínku, že zde asi roku 1778 učila Kateřina Dymáková ve vlastní chalupě děti slabikovat a číst. V roce 1784 si oudolenští občané na vlastní náklady postavily malou školu, která byla také brána jako pokoutní.

Zprávy o pokoutních školách sahají do druhé poloviny 18. století, ale jsou známy ještě počátkem 19. století. Tyto školy po roce 1830 postupně zanikaly, některé ovšem přetrvávaly ještě v letech 1850, 1870 a dále. Někdy škola zanikla třeba jen proto, že byla zbořena budova, kde se vyučování provozovalo. Např. v obci Ostrožno zanikla škola poté, co zbourali místní pazdernu.

²⁹ Tamtéž, S. 41.

³⁰ Tamtéž, S. 41.

Poslední pokoutní škola na Havlíčkobrodsku se udržela až do roku 1892 v obci Klouzovy. Byla to chudá osada, která byla vzdálená hodinu cesty chůzí do Chotěboře, kam byly děti z této osady přiškoleny. Jelikož byla cesta v zimě těžká, mnohdy neschůdná, starali se rodiče tímto způsobem o základní vzdělání svých dětí.,, *Kromě tabule a lavic nebylo jiného nářadí školního, ani jiných pomůcek. Inkoust a křidu přinášely si děti samy, jakož i čítanku, tabulku, papír a brky na péra. Knihy dostávaly obyčejně ze školy chotěbořské. Šk. zpráv vydáváno nebylo. Vysvědčení na propuštěnou ze školy vydával učitel sám, mnohdy i dětem dvanáctiletým.*³¹

Někde vznikla pokoutní škola a s obměnami se udržela několik desetiletí. Někde vznikla škola s dobrým úmyslem, ale její trvání mělo rychlý spád. V obci Nehodovka vydržela pokoutní škola pouze deset týdnů, poté vzal syn hostinského, který vyučoval, místo u dráhy a obec opustil.

Pokoutní školy odporovaly výslovnému dvorskému nařízení ze dne 18. 11. 1783 jak uvádí § 10 Politického zřízení obecných škol v císařsko královských dědičných zemích: „*Ačkoli rodičům a poručníkům povoleno jest, že mohou své dítě zkušenému učiteli vyučovati dáti, přece jen se nemá povolovati, aby někdo bez ouředního povolení dítky více rodin k společnému vyučování shromažďoval. Takového má vrchnost za pokoutního učitele považovati, jemu za pokutu plat za učení obdrženy odejmouti, který se ke školnímu fondu odvede, a jemu důtklivějším trestem pohroziti na tu případnost, kdyby se toho zase dopustil. Pakliby v tom opět postižen byl, má se nadto ještě policejním vězením potrestati.*“³²

Později proto byly zřízeny a vedeny školy filiální, nebo přiškolené, které zcela nahradily školy pokoutní a které se postupem času zmáhaly a staly se školami samostatnými. I když pokoutní školy zcela zmizely, nelze jim upřít to, že v mnoha ohledech vypadala výuka, vybavení, nebo podmínky k učení stejně, jako ve státem schválených a zřízených školách.

³¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Chotěbořsko I. – školství*. Chotěboř, 1910, S. 49.

³² STRÁNSKÁ, J. *Havlíčková Borová ve svědectví starých pergamenů*. Havlíčkův Brod, 2006. S. 78

4 Žáci

4.1 Felbigerova kniha metod

Všeobecný školní řád samozřejmě počítal s tím, že v nově zřizovaných školách bude základní metodou hromadná výuka. V té době se jednalo o výraznou pedagogickou novinku, neboť v dosavadní běžné praxi převažovala výuka individuální. Učitel hovořil s jedním žákem, tomu kladl otázky, dával mu určitý úkol a ten pak kontroloval. Nemusíme dlouho váhat nad tím, že při zavedení školní docházky se stávala tato praxe – při kvalitách a znalostech tehdejších učitelů – nejen neúnosná, ale i výrazně neekonomická. Bylo proto neméně důležité, aby učitelé byli na novou praxi náležitě připraveni. Tomu měla sloužit Methodní kniha, kterou sepsal sám autor školské reformy Ignác Felbiger. Kniha vyšla již v roce 1775 v němčině, o dva roky později pak vyšlo její německo-české vydání. Poměrně zajímavé na něm bylo, že ani český, ani německý text nebyly v knize uváděny vcelku, ale vždy po jedné německé stránce následoval její český text.³³

V roce 1777 byla tedy do češtiny přeložena Felbigerova kniha metod, která měla zajišťovat efektivitu vyučovacího procesu a učení. Nejen učitel tím získal návod, jak správně vyučovat, ale zájem zde byl kladen i na žáka a jeho schopnosti. Pokud by někdo studoval metodní knihu podrobněji, mohl by zde shledat jisté prvky výuky, o které se zasazoval i Jan Amos Komenský. Jeho principy v učení ale tehdy nebyly známy, neboť Komenský byl v přísně katolické habsburské monarchii považován za protestantského emigranta.

Najdeme zde třeba zmínku o tom, jak správně vyučovat žáky na školách. Felbiger sám varoval před učením se z paměti, ale nabádal učitele k tomu, aby své žáky učili tím stylem, že budou postupovat od lehčího ke složitějšímu a že všechny zásadní myšlenky budou zapisovat na tabulku. Dle Felbigera totiž vede učení se z paměti k „tupomyslnosti“ žáků. Také ve svých metodách vyzývá k tomu, aby se žákovi nechal prostor k samostatnému uvažování, k pozorování a posouzení. Chtěl tím žáky aktivizovat a motivovat k vyšším výkonům. K tomu

³³MORKES, F. 6. prosinec - Marie Terezie vydala Všeobecný školní řád, který vedl k zavedení povinné školní docházky – 1774. *Učitelské noviny* [online]. 2009. [cit.2009-06-15]. Dostupné z WWW.

<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=4731&PHPSESSID=38295fccb13e3a478a422125dbb43964>.

měly sloužit především časté otázky ze strany učitele k žákovi k probíranému tématu. „*Také dostatek názorných příkladů ve vyučování hodnotil Felbiger kladně. Vyučování nemělo být jednotvárné, měly být střídány často aktivity a měly se rozvíjet smyslové vjemy pro proces učení, které dle Felbigera vedou ke snadnějšímu a delšímu zapamatování.*“³⁴ Někde se k učivu takto přistupovalo, jinde se o nových principech výuky ještě dlouho nevědělo. Školní rada a inspektor Prausek líčí stav tehdejšího školství takto: „*Vedle náboženství učilo se jen čísti, psáti a počítati. Šest let učilo se dítě v rozličných slovech 24 písmen napisovati a přec málo kde děti hezky psaly, šest let učil se žák mechanicky čísti a přec neměl v něm dostatečné obratnosti. Též tak s počítáním, počítalo se v oboru velikých čísel, ale ku všedním potřebám se nepřihlíželo. Dovolil-li představený školy, aby se i něco ze zeměpisu nebo snad věd přírodovědy vykládalo, byl pokládán za příliš svobodomyšlného.*“³⁵

Žáci měli tímto řádem zaveden i rozvrh hodin. Dále se Felbiger zasazuje o to, aby byly využívány schválené učebnice, které mají pomoci žákovi názornosti. Ideální dle metodní příručky bylo, pokud by měl každý žák svoji učebnici. Jelikož ale byly známy poměry, hlavně na vesnici, doporučovalo se, aby aspoň trojice žáků měla k dispozici jednu učebnici – slabikář. Zákon také rozděluje děti do tříd dle schopností a věku. To bylo ovšem velmi obtížné, přihlédneme-li k tomu, že výuka, hlavně v triviální škole, probíhala v jedné učebně s jedním učitelem, jelikož pro založení více tříd nebyly prostředky ani podmínky.

4.1.1 Kázeň

Řád se v podstatě snažil o humanizaci školství. Důležitou otázkou, která byla tedy řešena, byla kázeň žáků a její trestání či oceňování. V této souvislosti bylo v řádu napsáno, že se mají učitelé zdržet veškerých trestů, nemají se trestat chyby za špatné výkony, dítěti se také nesměl učitel ani jiný žák vysmívat za jejich fyzické vady či nemoci. Zakázáno bylo i trestání nadávkami, nebo trestání, které by hanobilo čest žáka. Všeobecný školní řád pro německé normální, hlavní a triviální školy ve všech císařských dědičných zemích uvádí ve svých paragrafech, že „*§ 48 Ve škole jsou povoleny tyto tresty: metla na žáky, pružné rákosky na větší žáky, kdy počet úderů je určován výší trestu, odnětí příjemných výhod a konečně pokárání, která odpovídají přestupku.*

³⁴ KASPER, T., KASPEROVÁ, D., *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2008. 224 stran, ISBN 978-80-247-2429-4. S. 87.

³⁵ KOLEKTIV AUTORŮ. *Chotěbořsko I. – školství*. Chotěboř, 1910, S. 14.

Vyloučeny jsou naproti tomu všechny nadávky, všechna zahanbení úmyslně vymyšlená na potupu cti, např. oslovské uši slaměné věnce. Není-liž pro žáka dost velkou hanbou (pokud si ji vůbec zaslouží), než že sedí v poslední lavici? Protože jestliže si už ani z toho nic nedělá, pak snese lhostejně i slaměný věnec: a co potom? Proto ani není záhodno si vynalézáním roztodivných druhů potrestání namáhat svou obrazotvornost.

Jelikož tělo věštiny žáků je velmi jemné, a je proto na něm možno určitě části snadno poškodit, jsou zcela zavrženíhodné všechny trestající nástroje, jako je řemen z volské kůže a podobně, jsou i nepřipustné dílem nebezpečné, dílem čeledínské a plebejské údery a dotyky, jako políčky, rány pěstí, tahání za vlasy, štípání uší a bití přes ruce.“

§ 49 Jelikož existují různé stupně trestů, shovívavosti jakož i moudrosti žádají, aby byl vybírán vždy trest odpovídající vině a přestupku. Rozum nám přikazuje, abychom nevykonávali trest v hněvu a abychom jej raději odložili až na dobu po vyučování. Vyřkneme jej ovšem ihned a provinilce oddělíme od ostatních žáků, popřípadě napíšeme jeho jméno na černou tabuli zvláště pro tento účel určenou. Tím dosáhneme dvojího: za první se nezmešká nic z vyučování a za druhé strach z trestu, který žák přitom pociťuje, je často citelnějším než trest sám.³⁶

Naopak měli být pilní a nadaní žáci, kteří měli dobré výsledky za zkoušek, odměňovat dárky z knižního fondu ve formě knih, či jiných pomůcek. Mravným žákům měl být dále udělen odznak a nejzbožnějším žákům duchovní kniha. Z kroniky obce Bělá na Havlíčkobrodsku se můžeme dozvědět, že zde od roku 1829 působil farář Čermák, který škole daroval pozlacenou medaili s poprsím Marie Terezie a s přáním, aby ji každý rok při veřejné zkoušce obdržel nejpilnější žák. Ten ji mohl za odměnu nosit čtrnáct dní. Poté byla vrácena zpět do školy.

Všeobecný školní řád k tomu uvádí: „§ 50 Zatímco chyby výstřelky postihujeme, tak naproti tomu pílí a chvalitebné chování vyznamenáváme. Odměny nemají být používány ani častěji, ani řidčeji než potrestání. Avšak právě tak jako při potrestání, tak i pro pochvalách bude učitel rozeznávat různé stupně, jako je slovem vyjádřené uspokojení, povzbuzení, přiměřená pochvala představeným nebo udělené čestné vyznamenání. Představený školy může

³⁶ ŠTVERÁK, V., MRZERA, J. J. I. *Felbiger a F. Knidermann, reformátoři lidového školství*. Praha, SPN, 1986.

*výborné žáky veřejně pochválit, dát je jiným za vzor a zapsat jejich jména do čestných knih zvlášť k tomu účelu založených.*³⁷

Žák byl takto ceněn bezmála 30 let. Krokem zpět byl nový zákon o obecném školství z roku 1805. Rákoska, lískovka nebo metla byly tehdy nejužívanější školní pomůcky pro potrestání žáků. To se opět změnilo až s novým zákonem vydaným roku 1869, respektive prozatímním školním řádem pro školy obecné vydaném v roce 1870, jenž stanovil základní pravidla chování ve škole. Zákon také upravoval povinnosti dětí a učitelů a zavedl zákaz tělesných trestů. Zákonem daná věc ovšem nebyla dodržována ze strany učitelů. Svědčí o tom mnohé zmínky dobových pramenů, nebo výpovědi pamětníků. Například v knize Paměti od Jindřicha Šohájka se dočteme o místním učiteli z roku 1888: „*Tloukl nás do dlaní. Poručil nastavit dlaň. Uchopil za prsty levou rukou a rákoskou švihl přes dlaň. Na dlani naskočil ihned bolestný pruh. Někdy švihal přes obě ruce. Při tomto brutálním výkonu se pitvorně tvářil, jako by došel sladkého ukojení.*“³⁸ Jak se ale také v mnoha pramenech dočteme, nebyl každý učitel, který trestal, špatný a u žáků v nelibosti. V Těchto Pamětech připomíná Jindřich Šohájek i jiného učitele, který byl dle jeho slov oblíbený a všichni ho měli rádi. Trestal jen málo a využíval zvláštní metodu. Nechal žáka sedět delší dobu s nohama nataženými na podlahu. Kdo si to zkusí, zjistí jako již mnozí, že tato poloha způsobuje po nějaké době bolesti v zádech a nohou.

4.1.2 Vysvědčení

Výsledky veřejného vzdělání, nebo-li zkoušky, probíhaly jednou za pololetí a přítomni jim byli členové poroty sestavené z učitele, faráře a panských úředníků. Žáci měli ve dvanácti letech obdržet osvědčení o svých znalostech. Pokud bylo jejich vzdělání chabé, měly tyto děti i nadále zůstat ve škole. Děti starší dvanácti let se měly i nadále vzdělávat, a to formou opakovacích hodin, které byly zavedeny v tzv. nedělních školách vždy po nedělní bohoslužbě. Do těchto opakovacích škol chodily děti od 12 do 15 let. Z dobových záznamů na havlíčkobrodském okrese lze ale vyčíst, že např. v obci Počátky se na nedělní opakovací školu někteří žáci nedostavili ani jednou za celý rok. V této opakovací třídě se učilo počtům, mluvnici, slohu, hospodářství, zahradnictví, diktandu (dnešnímu pravopisnému cvičení). Probírané byly také epištoly, evangelia a různé stati z náboženství. „*Vysvědčení byla jen*

³⁷ŠTVERÁK, V., MRZERA, J. J. I. *Felbiger a F. Knidermann, reformátoři lidového školství*. Praha, SPN, 1986.

³⁸ŠOHÁJEK, J. *Paměti. Vzpomínky mládí*. Pelhřimov, Klub přátel historického Pelhřimova, okresní muzeum Pelhřimov, 2002. S. 36.

psaná, vždy opatřená úředním kolkem. Na některých bylo uvedeno, kdy žák chodil do školy a jak pilně ji navštěvoval. Znamky byly z mravů a z předmětů. Na vysvědčení z r. 1818 byly tyto předměty:

- *Die christkatholische Religion (křesťansko-katolické náboženství)*
- *Das Buchstabieren (hláskování)*
- *Das Lesen (čtení)*
- *Das Schonschreiben (krasopis)*
- *Das Kopfrechnen (počítání z hlavy).* ³⁹

V kronice České Bělé se mimo jiné dočteme i to, že ještě roku 1818 není na vysvědčení psáno datum a místo narození žáka.

4.1.3 Jazyk

Zajímavou problematiku představuje jazyk, ve kterém se mělo vyučovat. Upřednostňován byl německý jazyk, jak dokládají samotné dokumenty z tohoto období, kde se stále píše o školách německých. Nejednalo se o útisk jiného mateřského jazyka, nýbrž o praktickou stránku věci. Znalost němčiny totiž znamenala nejen možnost vzdělávat se po škole triviální na škole hlavní, ale být i součástí jednotné státní správy. V obci Šenfeld (dnes Žižkovo Pole) učil již před rokem 1808 jistý učitel František Taul, který zde učil privátně německy, a proto školu navštěvovaly i děti z okolních vesnic, aby se připravily do školy hlavní. Jak již z textu vyplývá, v triviálních školách bylo dovoleno mluvit ještě mateřským jazykem. Vyučování tedy mohlo i nadále probíhat v češtině. I když „*podle nařízení ze dne 4. srpna 1788 se mělo v duchu germanizačních snah vyučovat německy dokonce i na venkovských triviálních školách, ovšem z hodnocení učitelů vysvítá, že toto nařízení nebylo v praxi uvedeno v život. Učitelé neuměli německy, ačkoliv mnozí měli již německé hlavní školy, a tak se v naprosté většině těchto škol vyučovalo česky.*“⁴⁰

Našel se ale i v českých zemích velký počet obcí, které byly vesměs německé, a proto zde byla nutnost vyučovat i základům v němčině. Příkladem toho je i německá škola na Havlíčkovobrodsku v obci Cibotín. Zde se již v 10. století dolovalo stříbro a přicházelo sem hodně německých horníků. Tato přítomnost německých osadníků s sebou nesla i nutnost

³⁹ STRÁNSKÁ, J. *Česká Bělá a okolí v zrcadle staletí*. Havlíčkův Brod, 2009. S. 259.

⁴⁰ VESELÁ, Z. *Vývoj českého školství*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. S. 12.

vzdělávat v německém jazyce. Z 30. let 19. století pochází záznam z kroniky obce Cibotín, ve které se píše, že učitel z obce Jitkov, kam byla obec Cibotín přiškolená, neovládal dobře německý jazyk a děti tudíž mnoho nenaučil. Na žádost rodičů si musel vydržovat pomocníka, který německý jazyk doučoval. Z toho vzešla nutnost výuky doma v obci, kde se tedy začalo také vyučovat.

4.1.4 Reforma a vesnice

Jak je známo z historie, reformou, nebo novým zákonem se postupy nezmění ze dne na den, ale mnohdy je zapotřebí řada let, než se dospěje k tíženému výsledku. Ne jinak tomu bylo i v oblasti vzdělanosti žáků, zejména na vesnicích. Vyučování tedy mohlo i nadále probíhat jako v předešlých letech. Učebnicemi tehdy byly tzv. První díl - katechismus a Druhý díl, neboli čítanka. Tento druhý díl byl nejvíce zaměřen na starý zákon a na některé přírodní jevy. Další problém bychom mohli vidět i ve špatné připravenosti nebo odbornosti učitelů. Byla sice vydána Metodní kniha od Febilgera, ale jelikož nebyla všude k dostání a jednalo se o nedostatečné zboží, byli učitelé nuceni, dělat si jen letmé výpisky, které postupem času vedly ke zkreslení vykládaného jevu a tudíž k jeho špatné interpretaci. Proto byla v roce 1789 vydána kniha s názvem Jádru methodní knihy. Znalosti z této knihy postačovaly učitelům při jejich zkouškách.

Ač byl kritizovaný způsob učení se z paměti, mnohdy se stále zachovával. Tento postup při vyučování byl zdoluhavý, žáci se učili abecedu z tabulek, poté až slabikovali než vůbec dospěli ke čtení slov a vět. Jelikož tato procedura trvala velmi dlouho, stávalo se, že méně nadaný žák školu vychodil, ale číst se ani nenaučil. S tím souvisí i to, že reformy nezajišťovaly dostatečné materiální vybavení škol. Můžeme se o tom dočíst i ve školní kronice obce Česká Bělá, kde se uvádí, že až na nové lavice, které byly přidány po nařízené povinné školní docházce, byl inventář školy velmi chudý. Nacházela se zde slabikovací tabulka, tabule na psaní a počítání jedna česká čítanka, šest čítanek německých. Bylo zde i několik dalších publikací náboženského zaměření. Špatné studijní výsledky žáků na vesnici ale byly i z důvodu školní docházky. „Školní řád mluvil o tom, že by rodiče měli své děti ponechat ve škole alespoň 6 až 7 let, kromě toho byly dovoleny úlevy i v průběhu školního roku. Děti venkovské ve věku od 9 – 13 let měly choditi pilně do školy od počátku prosince do konce března, jelikož pak jest jich zapotřebí k hospodářským pracím. Děti od 6. do 8. roku bud'tež

vyučovány jen v teplejších měsících, kdy docházka školní neohrožuje zdraví jejich. Hodin vyučovacích bylo rovněž poměrně málo. Měsíčné děti měly absolvovat pouze 28 hodin.“⁴¹

4.2 Hasnerův zákon z roku 1869

Leopold Hasner, tehdejší ministr vyučování, je původcem tohoto zákona, ve kterém mimo jiné prosadil osmiletou povinnou školní docházku. Vytvoření tohoto zákona bylo nutností tehdejší doby, jelikož „téměř sto let staré tereziánské školské zákony a dle nich budovaná školská síť již nestačí dostatečně připravovat obyvatelstvo na požadavky, které s sebou přinášely společenské a výrazné hospodářské změny v druhé polovině devatenáctého století.“⁴² Jelikož nebylo již v roce 1848 učiněno opatření pro inovaci základního školství, muselo se i nadále školství v českých zemích řídit Všeobecným školním řádem z roku 1774. Až zákon z roku 1869 zavádí nové změny jak v organizaci školství, tak i v nových předmětech, které se začaly na školách vyučovat. Systém založený Leopoldem Hasnerem zůstal platný i v meziválečném období po roce 1918.

Tento zákon deklaroval rovnocennost všech hlavních jazyků, což v českých zemích znamenalo, že němčina a čeština byly stavěny na stejnou úroveň. Jakému jazyku se bude na škole učit, stanoví dle zákona příslušný úřad ministerstva vyučování. Pokud někde bylo rozhodnuto, že se bude učit německým jazykem, zasazuje se zákon o to, aby byla poskytnuta příležitost vzdělávání se i v mateřském jazyce. To je příklad již zmiňované obce Cibotín, kde byla založena německá škola, která přetrvávala až do roku 1894, kdy začala ztrácet na svém významu. Koncem 19. století totiž začalo ubývat německé populace ve vsi a německá škola se tak stávala pouhým přežitkem. V té době se rozhodli místní občané požádat „Ústřední matici školskou v Praze“ o povolení zřídit v obci školu českou. Žádosti bylo vyhověno a byla zřízena provizorní česká škola v domě jednoho z obyvatel obce. V září roku 1894 se do této školy zapsalo 61 dětí. Zajímavostí je, že rok fungovala i německá škola, která měla pouze 3 žáky. Další rok už byla v obci německá škola zrušena.

Tento zákon stanovil, že rodič, jehož děti dovršily šesti let, musí zapsat svoje dítě do obecné (dříve triviální) školy. Dále tento zákon stanovuje, že tyto děti jsou povinny do školy chodit, a to až do čtrnácti let. V tomto zákoně najdeme ovšem výjimku, která se týká dětí, které

⁴¹ VESELÁ, Z. *Vývoj českého školství*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. S. 11.

⁴² KASPER, T., KASPEROVÁ, D., *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2008. 224 stran, ISBN 978-80-247-2429-4. S. 97.

chodí do některé vyšší školy. Dále nejsou povinny chodit do školy děti, které mají nějakou psychickou nebo fyzickou indispozici a také děti, které se učí doma, nebo v soukromé škole. Tento zákon také nařizuje, že rodiče jsou povinni dětem opatřit knihy, nebo jiné školní pomůcky k učení, které budou potřebovat.

4.3 Srovnání výuky žáků na vesnici a ve městě

Všeobecný školní řád z roku 1774 uvádí: § 27 *Školní doba se dělí na zimní a na letní běh a v obou bězích se dělí dále na měsíce a týdny...Na venkově začíná zimní běh 1. prosince a trvá nejméně do konce března, letní běh má na venkově probíhat stejně jako ve městě s tím rozdílem, že během žní je vyučování přerušeno na tři týdny.*⁴³ I zde můžeme najít rozdíl ve výuce na městě a na venkově, kde je výuka na venkově podřízena obživě místního obyvatelstva. Nejen že výuka začíná na rozdíl od města (3. listopadu) až v prosinci, ale končí již v březnu a ne až v květnu jako ve městech. Také počet vyučovacích hodin v letním semestru je na vesnicích zkrácen. Další paragraf nadále umožňuje úlevy ve školní výuce na venkově pro děti ve věku 9. – 13. let, které jsou v rodině potřebné k obstarávání hospodářství. Je to jen malý výčet věcí, které nám objasňují rozdíly na venkově a ve městě, ale i z těchto rozdílů je patrné, že kvalita výuky na venkově se nemohla rovnat té ve městě. Ale i když povinnost navštěvovat školu a učit se dle určitých pravidel byla pro venkovský lid nová, neznamenalo to, že by tato změna nebyla vítána.

Pokud bychom měli srovnávat školu na vesnici a ve městě, najdeme mnoho rozdílů. Hlavním jsou finanční poměry jak rodin s dětmi, tak samotných obcí. Z toho vyplývá, že vesnice nejenže neměla peníze na zbudování vhodné školy, ale rodiče ani neměli velký zájem posílat tam své děti, protože je potřebovali na práci doma, hlavně v létě. Děti se tudíž studiu věnovaly nejvíce v zimě, což se odrazilo na kvalitě jejich vzdělání. Kdežto na městě byly prostředky pro zbudování dobré školy, najmutí dobrých učitelů a poskytnutí tak žákům kvalitního vzdělání. Jelikož žáci pocházeli z bohatších rodin, mohli se zcela věnovat studiu a nemusely se starat o domácnost. Měly proto větší šanci, dostat se dál na školu.

Rozdíl byl také v dostupnosti školy. Pokud nebyla škola v míst bydliště, což sice bylo na konci 18. století uzákoněno a ošetřeno, ale mnoho obcí nemělo peníze na zbudování školy. Proto museli děti za vzděláním chodit i několik kilometrů. Můžeme se jenom domýšlet,

⁴³ KASPER, T., KASPEROVÁ, D., *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2008. 224 stran, ISBN 978-80-247-2429-4. S. 110.

kolikrát se v zimě dostaly přespolní děti do školy, hlavně pokud byly ještě z opravdu chudých rodin a neměly ani na boty, nebo se děti v jejich nošení střídaly. Návštěva v létě byla zase odkládána kvůli hospodaření. Ve školní kronice obce Dolní Krupá je k tomu uvedeno následující: „*Navštěvování školy od mládeže z Břevnice, Knyku a Zbožice bývá zimního času velmi špatné. Hlavní překážka bývá obyčejně hodně sněhu, nepohodlná cesta a tuhá zima. I letního času zabraňuje tomu pasení dobytka.*“⁴⁴

Můžeme říci, že tento způsob vzdělání na vesnici byl nesystematický a neucelený a děti mnohdy ani nevěděly, čemu a proč se vůbec učí. Proti tomu je zřejmé, že docházka ve městě byla ucelenější a i jejich získávání poznatků bylo tedy efektivnější. Pokud bychom v archivních záznamech hledali materiály o docházce, došli bychom k závěru, že pokud bylo ve městě přihlášeno určité množství žáků, tito žáci do školy docházeli a to vcelku pravidelně. V menších obcích a na vesnici se také můžeme dohledat k záznamům docházky, ale počet dětí, který byl ve škole zapsán a školu opravdu navštěvoval, je už mnohem menší.

Jak už jsem zmínila i způsob výuky a vyučující osoba byla rozdílná. Na vesnici jsme mnohdy i po zavedení povinné školní docházky a kontroly nad školami našli nekvalifikované učitele, kteří byli vyučeni jiným řemeslem. Někteří sami neuměli ani pořádně počítat a čtení měli jen základy, ale jelikož ve srovnání s ostatními obyvateli vesnice uměli dost, dávali k nim rodiče svoje děti, aby se alespoň něco naučili.

Pokud se ještě zaměřím na finanční stránku škol, je nutno podotknout, že ani vybavenost škol na vesnici nebyla na takové úrovni, jak tomu bylo ve městě. Pokud již byla nějaká škola v obci založena, nezbyvalo na učebnice, lavice, stoly. Pokud nekoupili dětem učebnici rodiče, muselo se více dětí učit z jedné učebnice, která byla ve škole k dispozici a mnohdy ani to nebylo. Také se v jedné místnosti tísnilo více dětí, které si neměly kam sednout, nebo na co psát. Psalo se tedy ve školách na tabulky, někde dokonce na hliněnou podlahu.

Všechny výše popsané problémy měly za následek nižší úroveň vzdělanosti a morálky žáků na vesnici a ve městech a jejich nesourodost. Daný rozdíl je možno vyčíst i ze zákona z roku 1869. Podle tohoto zákona se obecné školy dělily na obyčejné obecné školy a měšťanské. Městské školy byly tudíž stavěny na vyšší úroveň než školy v obcích.

⁴⁴ ČAPEK, J. *Pamětní kniha obce Dolní Krupé*. 1947. S. 208.

Dnes lze v žákovských řadách jen stěží rozpoznat, který žák je z vesnice a který z města, ale je více než jasné, že tato nejednotnost by byla v 18. a ještě i v 19. století více než patrná. Pokud se zamyslíme a pokud známe poměry na vesnických a městských školách v dnešní době, můžeme ještě nalézt spoustu rozdílů, které již ale nejsou tak velké, abychom museli snižovat úroveň jedné a zároveň vyvyšovat úroveň druhé školy.

5 Učitel

„Existují povolání s kratší či delší historií svého trvání a vedle nich některá, jež jsou spjata s vývojem lidstva od samého jeho začátku – k těm patří učitelství. Obecně lze říci, že učitelství existuje od dob, kdy se vyučování někoho něčemu stalo činností, na kterou se někteří jedinci specializovali a jiní jedinci nebyli schopní nebo ochotní ji provádět.“⁴⁵

O učitelích můžeme hovořit jako o příslušnicích vyhraněné profesní skupiny v podstatě až od okamžiku, kdy síť škol dosáhla již určitého a současně i statisticky významného počtu. Problémy spjaté s počátky tohoto období jsou pak odrazem skutečnosti, že v dlouhé etapě svého historického vývoje podléhaly školy a s nimi veškeré vzdělávání církvi a že velmi často byli prvními učiteli duchovní. Zapomenut je i historický fakt, že tehdy vzniklé slovní označení učitele – totiž kantor – bylo původně označením toho, kdo v kostele předzpěvoval a staral se o chrámovou hudbu a zpěv. V druhé polovině 19. století, kdy už byli učitelé z těchto povinností úředně vyvázáni, se mnohým učitelům označení „kantor“ stále nemile dotýkalo a odmítali ho. Nepochybně ale i proto, že tehdy běžně užívané slovo „kantorovat“ znamenalo „zbytečně kárat.“⁴⁶

5.1 Z historie 18. a 19. století

„Vývoj učitelské profese byl postupně ovlivňován od 17. století pedagogickými teoriemi velkých humanistických myslitelů, jakými byli J. A. Komenský, J. J. Rousseau, J. H. Pestalozzi a další.“⁴⁷ Stát ale neuplatňoval až do tereziánských reforem v druhé polovině 18. století svůj vliv v oblasti školství. Rozhodující vliv měla katolická církev. Byla to právě církev, která až do

⁴⁵ PRŮCHA, J. *Učitel*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, ISBN 80 – 7178- 621 7. S. 9.

⁴⁶ KEJÍK, L. Zajímavosti z dějin školství. *Místní vesnické noviny* [online]. 2011. [cit.2011-06-29]. Dostupné z WWW.

<http://protivanov.com/file.php?nid=3828&oid=2336503>.

⁴⁷ PRŮCHA, J. *Učitel*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, ISBN 80 – 7178- 621 7. S. 10.

této doby nabízela nejširší možnost kvalitního vzdělání, dávala lidem přehled o základních poznacích ze světových dějin prostřednictvím Bible a kázání v kostele. Ale vzdělávala a to bylo důležité. Nedokázala sice zajistit gramotnost na vesnici, ale přispěla k tomu, že lidé na vesnici byli na určité kulturní a společenské úrovni.

Na vesnicích se v průběhu 18. století zakládaly školy, které měly ale nepravidelné vyučování a libovolnou docházku. Učitelé zde byli málo vzdělaní, neboť se jednalo především o vysloužilé vojáky, řemeslníky, nebo zběhlé studenty. „ *Jejich úroveň zachycuje protokol o volbě učitele v druhé polovině 18. století. Z tohoto dokumentu se dovídáme, že po smrti dosavadního učitele se přihlásilo na učitelské místo pět uchazečů, kteří byli nejdřív zkoušeni před očima celé obce a posléze byli také zkoušeni na faře. Kdo to byl a co stačilo k tomu, aby zájemce se stal učitelem, nejlépe dokumentuje zápis o zkoušce. Za učitele se hlásili:*

1. Martin Oves, zdejší švec, 30 let stár, zpíval v kostele tři písně; ale měl by se učit ještě mnohé melodie, také hlas jeho mohl být lepší. Četl z knihy obstojně a slabikoval jakž takž. Tři rukopisy četl prostředně. Zodpovídal tři otázky z rozumu dosti dobře. Recitoval z katechismu o svátosti oltární bez chyby. Napsal tři řádky diktanda – 4 chyby . Počtů jest úplně neznalý.

2. Jakub Moučka, tkadlec z D., má padesátku za zády; zpíval tři písně, ale melodie přecházela do mnoha jiných písní, hlas měl býti silnější, vícekrát kvíkl, což by nemuselo býti. Četl Jana 19, 1 – 7 s deseti chybami, slabikoval Jana 18, 23 – 26 bez chyby. Tři rukopisy četl – slabě a zajíkal se. Z rozumu tři otázky zodpovídal dobře. Z katechismu recitoval bez chyby. Diktanda napsal tři řádky – 5 chyb. Počtů také neznal.

3. Václav Senohrad, krejčí z S., stařec šedesátiletý, měl raději zůstat doma. Zpíval dvě písně; hlas má jako bečící tele, také stále upadal do melodií jiných písní. Četl z Josua - hrozně, slabikoval s velkým namáháním; také T bylo mu kamenem úrazu. Z rozumu tři otázky – zůstal na holičkách. Maje čisti tři rukopisy, přiznal se, že neumí. Z diktanda napsal velmi obtížně tři slova – k nepřechtení. Počítati neuměl docela nic; počítal na prstech jako malé dítě. Bylo mu řečeno, že jednal zpozdile, hláse se k prosbě, což sám slze a vzlykaje uznal.

4. Jan Sejkova, kotlář zdejší, padesátník, zpíval tři písně dobře. Četl a slabikoval Genesis 10, 13 – 18 dobře. Při katechismu zpozorováno, že v některých částech se neprocvičil. Diktanda napsal 4 řádky – ušlo to, pokud se týče písmen, ale udělal 10 chyb. Z počtů znal jen addici (sčítání).

5. Jan Vojtů, poddůstojník z N., ztratil v bitvě nohu, 45 let stár, zpíval 3 písně dobře, má silný hlas, ale melodie chyběla. Tři rukopisy četl hbitě. Četl a slabikoval z Genesis 10, 18 – 18

obstojně. Katechismus uměl dobře. Čtyři otázky z rozumu – tak tak. Diktando 3 řádky, ale 8 chyb. Z počtů znal addici a trošku substance.

Protože Jakub Moučka vždy “bonae famae” dobré pověsti byl a přímluvčích měl mnoho, obdržel místo.”⁴⁸

Důležitým mezníkem pro profesi učitele se staly až zmiňované reformy Marie Terezie, které vyžadovaly i nový pohled na toto povolání. Učitel začal být tedy vnímán jako jeden z důležitých elementů kvality vyučování a bylo nutno dát učitelské profesi nějaký řád a strukturu. Reforma měla mimo jiné i za následek profesionalizaci učitelů.

5.1.1 Filbigerova kniha metod

To se odráží již v roce 1774 v podklad pro reformu školství. Tu zpracoval již zmiňovaný opat augustiniánského kláštera Jan Ignác Felbiger. Je to u nás první známý kodex vzdělávání učitelů elementárních škol v českých zemích a byl součástí pro německé normální, hlavní a triviální školy ve všech císařských dědičných zemích. Stát tímto zákonem přebírá řízení škol i řízení vzdělávání učitelů. Změny ve školním řádu se týkaly i toho, kdo mohl vykonávat funkci učitele. Tato otázka byla řešena vůbec poprvé.

Už v roce 1775 vydává Felbiger „Knihy metodní – metodické pokyny pro učitele, jak vyučovat“. Zde poukazuje na požadavek vyššího vzdělávání pedagogů. *„Jde o první typ systematické počáteční přípravy pro učitelskou profesí v historii českého učitelstva.”⁴⁹* Jedná se především o požadavek znalosti trivia (výuka náboženství, čtení, psaní, počtů a základů domácího hospodářství), znalosti z dějepisu, zeměpisu, zemědělství a industrie (pro výuku na městských školách). Dále znalost vyučovacích postupů a metod (na úrovni obecných principů i konkrétních postupů v jednotlivých předmětech). *„Jak již bylo předesláno, Felbigerem vypracovaná školská reforma řešila i otázku vzdělání pro učitele triviálních a hlavních škol. Při normální škole byly otevřeny tzv. preparandy (přípravky) - tříměsíční kurzy pro učitele triviálních škol. Delší a obsahově náročnější šestiměsíční kurz byl určen pro pomocníky na škole hlavní. V kurzu se budoucí učitelé seznamovali především s novou metodou, s výkladem o pedagogice, hospitovali na školách, připravovali si vlastní hodiny. Tzv. preparandy se postupně prodlužovaly.”⁵⁰* Vysvědčení z preparandy si museli opatřit i ti učitelé, kteří již vyučovali.

⁴⁸ VESELÁ, Z. *Vývoj českého školství*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. S. 7.

⁴⁹ PRŮCHA, J. *Učitel*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, ISBN 80 – 7178- 621 7. S. 11.

⁵⁰ KASPNER, T., KASPNEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2008. ISBN 978–80–247–2429– 4, S. 88.

I když v tomto byly tereziánské reformy pokrokové, přinesly i řadu nedostatků, které se týkaly právě učitelské profese. Jednalo se třeba o platy učitelů, které zůstávaly i nadále nedostatečné. Další problém trval ve značné závislosti škol na církvi. To se odráželo jak v zaměření výuky, tak i v celkovém vlivu na školství. Ovlivněno církví bylo i postavení učitele, který vykonával spíše funkci farářova služebníka než pedagoga. Nemuselo tomu ale tak být všude. V některých pramenech se dočteme o spolupráci učitele a faráře a o jejich bohatém kulturním a společenském přínosu pro obec. Například v nynější České Bělé na Havlíčkobrodsku byly tyto vztahy více než vřelé, o čemž dodnes svědčí fakt, že už po desetiletí platí potomci jednoho z učitelů, který zde působil na škole, hrob na místním hřbitově, ve kterém je pochován bývalý zdejší farář, který zemřel roku 1931.

Nemůžeme tudíž hovořit o tom, že církev a farář jako její představitel na vesnici, působili rozeprě, ale jako o dvou subjektech, které vedle sebe na vesnici fungovaly a buď mezi sebou vycházely, dokázaly se dohodnout a spolupracovat, nebo vznikaly problémy, které musela snášet a mnohdy řešit celá obec. Zde můžeme vidět názorný příklad toho, jak je důležité, jaké osobnosti se vedle sebe sejdou. Jaké mají plány, cíle a předpoklady pro to, aby byly ochotny, nebo snad schopny spolupracovat s další osobou.

I když nadcházející léta přinesla změny ve vzdělávání učitelů, nejednalo se o kvalitnější vzdělávání učitelů, kteří působili na obecných školách. S jistými pokroky se ale můžeme setkat i na vesnicích. Byly zavedeny konference, kde se četla témata (viz. Příloha II.), o kterých se poté živě diskutovalo a učitel se mohl vzdělávat i touto cestou. Setkal se zde také s jinými kolegy a mohl tudíž efektivněji posoudit situaci u něj na škole. Ani za těchto předpokladů se ale nejevil hlubší zájem o řešení pedagogických problémů ze strany státu. Krok vpřed mohly znamenat ale i pokrokové názory a myšlenky některých úředníků. Např. na Havlíčkobrodsku působil v roce 1823 jistý školdozorce Matěj Sluga, který se zasazoval o to, aby se učitelé i nadále vzdělávali, a proto uložil všem farním i soukromým učitelům za povinnost, aby si obstarali knihy:

„ Obraz dokonalého učitele, původně od Pařízka, koštuje 45 kr.

Jakše Pravidla počítání z hlavy, z německého Brichla, koštuje 1 fr.

Pravidla dobropísemnosti české od Ficíka, 45 kr.

*Uvedení k vyhotovení psaní a jiných písemností, 36 kr.*⁵¹

Školní řád podle Felbigera platil s menšími změnami necelých sto let, až do nové reformy školství v roce 1869, do tzv. Hasnerova školského (říšského) zákona.

⁵¹ STRÁNSKÁ, J. *Česká Bělá a okolí v zrcadle staletí*. Havlíčkův Brod, 2009. S. 260.

5.1.2 Rok 1869

Tento rok vešel v platnost zákon, který se zasadil nejen o to, že církev již není pravomocná k vykonávání dohledu nad školami a určování pravidel, ale stanovil mimo jiné i to, že „učitelem může být každý způsobilý občan, bez ohledu na náboženské vyznání. Určoval také vzdělání učitelů. Učitelé a učitelky se měli pro obecnou a měšťanskou školu připravovat odděleně, a to na čtyřletých učitelských ústavech.“⁵² Prováděcím předpisem k tomuto zákonu byl řád z roku 1870, který obsahoval podrobné instrukce, které se týkaly učitelských konferencí, vyučování, zkoušek, pomůcek pro učitele atd. V roce 1874 byl vydán spis Adolfa Gustava Lindnera, v němž podrobněji dokazuje nutnost vysokoškolské přípravy učitelstva. Byl to u nás první realizovaný pokus o vysokoškolské pracoviště pro přípravu učitelů.

5.2 Profese učitele

Mohlo by se zdát, že až moderní doba nám přináší poznatky o tom, jaký má učitel být, čeho by měl dosáhnout, jak se chovat vzhledem ke své profesi. Možná dnes máme dojem, že požadavky na učitele jsou kladeny touto dobou. Není tomu tak. „*Poměrně rozsáhlá kniha (355 stran) s názvem: Rádce pro školní čekancy, pomocníky a učitele v císař. Král. Zemích. V Brně a v Holomoucy vytištěný u Jana Jiřího Kastla 1814, je velmi podrobnou instruktáží o poslání, povinnostech a praktických činnostech budoucích učitelů. Obsahuje např. tyto oddíly:*

- pohnutky, které při volení stavu školního vésti mládence mají.

Vlastnosti toho, jenž se školnímu stavu oddáti chce.

Jakžby se nový pomocník chovati měl, když úřad svůj konati začne.

Užitečnost odměn. Jsou-li tresty ve školách potřebný, atd.

Neobyčejně moderně dnes působí např. pokyny pro komunikaci učitele s žáky, specificky pro kladení otázek: Učitel musí v umění, se tázati, zběhlost míti: Umění se tázati, mládeže učiteli právě tak potřebné jako vojákovu obratnost při cvičení se ve zbrani. Skrze dotazování bývá vyučování živější. Všechno na tom musí záležeti, aby dítě k vlastnímu smyslu učení vedeno bylo. To tedy se stává skrze namítání schopných otázek. Slovem: Užitečný učitel měl by ze všeho, co se přednáší anebo jen čte, se umět tázati, aby se přesvědčil, zdaž mu žáci

⁵² VESELÁ, Z. *Vývoj českého školství*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. S. 43.

rozuměli, jak rozuměn býti chtěl...Zapřítí nelze, že mnohým z našich venkovských a městských učitelů na šikovném dotazování ještě docela schází. Zdá se, jakby při jejich přípravě k učitelskému úřadu se docela žádný ohled na tu tak potřebnou učitelskou vlastnost nebyl bral“⁵³

Neméně zajímavá a důležitá je metodní kniha Felbigera, která uvádí, že: „*Pravost vyučování záleží mimo volení předmětů a pořádku jejich větším dílem v navedení čili metodě, tj. v způsobě tuto vštípit, dokonalá metoda vyučování není tedy nepotřebná a zbytečná věc.*“⁵⁴ Felbiger mimo jiné také píše o tom, že učitel je povinen nejen studovat metodická díla, ale také se seznamovat s prací jiných učitelů přímo na školách. Zde je patrná známka promyšlenosti a vyspělosti felbigerových metod a přístupů k vyučování a učitelské profesi obecně. Po přečtení jeho spisů zjistíme, že nejen tyto, ale i mnohé další myšlenky jsou svojí moderností aktuální dodnes.

5.3 Učitel na vesnici

Ač mohli být vesničtí učitelé původního řemesla různého zaměření, ve svém novém povolání se mohli těšit přízně u místních občanů, jelikož „*učitel patřil k vesnické intelektuální elitě a díky tomu se mu dostávalo patřičné vážnosti. Učitelé dávali podněty k řadě prospěšných věcí, dlouho byli jedinými gramotnými lidmi na vsi, proto nemohli chybět u záležitostí, kde bylo třeba vést písemný záznam nebo napsat podání.*“⁵⁵ Ve spisech jistého Jana Fiedlera z České Bělé, který psal o učitelích zdejší obce, se můžeme dočíst, že úcta k učiteli zde byla tak velká, že rodiče stále připomínali svým dětem, že kdykoli pana učitele potkají mimo školu, mají mu ruku políbit na znamení úcty. Pro srovnání nutno uvést, že i panu faráři nebo vrchnosti se líbala ruka. V pamětní knize obce Dolní Krupé se můžeme také dočíst o úctě, kterou měla nejen mládež, ale i lidé v obci jak k učiteli, tak k místnímu duchovnímu: „*...řídící učitel Karel Jirák byl velice dobrým učitelem, někdy také trochu přísným, ale přeci si uchoval svoji vážnost do dnešních časů. Bývalí jeho žáci mluvějí o něm vždy to nejlepší, projevujíce mu značnou úctu. Po svých učitelích předchůdcích podědil při zdejším kostele ředitelství kůru, což velice poctivě zastával. Nebylo snad jednoho dne, kdy při ranní bohoslužbě nehrál na varhany. Nejméně půl hodiny před započetím bohoslužeb procházel se před kostelem. Na dospívající*

⁵³ PRŮCHA, J. *Učitel*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, ISBN 80 – 7178- 621 7. S. 12.

⁵⁴ ŠTVERÁK, V., MRZERA, J. *J. I. Felbiger a F. Knidermann, reformátoři lidového školství*. Praha, SPN, 1986. S. 36.

⁵⁵ PETRÁŇ, J. *Příběh Ouběnic*. Praha: Lidové noviny, 2001, 250 str., ISBN 80-7106-469-6, S. 180.

*mládež nezapomenul také dohlédnouti, pokládaje to za svoji povinnost – vždyť to byli vesměs jeho bývalí žáci..*⁵⁶

Na druhou stranu se můžeme dočíst v dobových pramenech o úplně jiném přístupu k učiteli a jeho profesi. Jak se říká, žádné začátky nejsou lehké, a tak tomu bylo i po zavedení povinné školní docházky. Rolníci, kteří tvořili převážnou část obyvatelstva na vesnici, totiž: „*nepřijímali ani nutnost školního vzdělání pro své děti, jehož význam a hodnotu se teprve učili poznenáhlu chápat.*“⁵⁷ Jelikož neexistoval žádný systém výuky, každý učitel si učil podle svého. Úcta obce, rodičů a dětí před učitelem, to se mnohdy zdálo jako něco neznámého. Vždyť učitel děti pouze nutil biflovat, z paměti počítat, ale neměl žádnou metodu. Není divu, že mnozí sedláci považovali chození dětí do školy za ztrátu času. „*Nepříznivé poměry ve školách byly ještě zhoršovány tím, že učitelé byli za svou práci nedostatečně odměňováni, a tak se stávalo, že byli nuceni hledět si vedlejších výdělků a učení stálo mimo jejich pozornost.. Bylo zcela běžným jevem, že obecní učitelé plnili funkce zvoníků, varhaníků, kostelníků obecních písařů a že za odměnu dostávali velmi nízkou peněžní částku nebo naturálie. Často se také stávalo, že chodili na obědy k farářům anebo k zámožnějším sousedům. Ale ani těchto nedokonalých škol a nevzdělaných učitelů nebylo dostatek.*“⁵⁸

Neexistuje mnoho zmínek o tom, jakým způsobem učitel vyučoval v 18. a 19. století na vesnici, jaké používal metody výuky a jak byly či nebyly přínosné pro žáky. Kroniky, které byly v obci sepsány, sepisoval mnohdy sám učitel a jeho přístup a způsob výuky se mu možná nezdál tak podstatný, aby to bylo zapsáno v kronice obce, nebo ve školní kronice. V knize Paměti od Jindřicha Šohájka, rodáka z Vysočiny, se můžeme dočíst o jeho mládí a o jeho učitelích následující: „*Do první třídy jsem začal chodit v roce 1887. Učilo se psaní na břidlicové tabulce dle názorné metody Komenského, již tehdy rozšiřované. Učitel napsal na tabuli písmeno M. Ptal se: jak mručí medvěd? m m m m zamumlal. Táhlé M vloudilo se do mé paměti. Tak začínalo čtení. Hodiny náboženství, biblická dějprava byly mým osvěžením. Učil ji mladý kaplan. Dovedl upoutat svým lahodným hlasem a pěkným výkladem naši pozornost. Druhá třída zůstala v týchž místnostech, jen učitel se změnil. Náš nový učitel byl pedagog od*

⁵⁶ ČAPEK, J. *Pamětní kniha Dolní Krupé*. 1947. S. 339.

⁵⁷ ŠTVERÁK, V., MRZERA, J. *J. I. Felbiger a F. Knidermann, reformátoři lidového školství*. Praha, SPN, 1986. S. 55.

⁵⁸ VESELÁ, Z. *Vývoj českého školství*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. S. 8.

„piky“, velmi přísný, používal staré vyučovací metody. Naučil nás dosti, ale rádi jsme ho neměli.“⁵⁹

Nahlédneme – li do kronik a projdeme historii jakékoli obce, dočteme se, co vše znamenal učitel pro vesnici. Nebyl to jen člověk, který plní svojí profesi, ať už dobře, nebo špatně. Nebo člověk, který si udělá svoji práci a jde domů. Někdy to naopak vypadá, že učitel toho mnoho nenaspal, už jen kvůli tomu, jaké a kolik funkcí musel zastávat. Tak například učitel dělat také kostelního písaře a kronikáře. Vedl matriky, psal vyhlášky, poslední vůle, inventury, dražby, kupní, prodejní a satební smlouvy, zhotovoval obligace, kvitance, žaloby, podání na úřady. Učitel musel znát politické a soudní zákony, nosil je ve své hlavě, a tak byl vlastně on představeným obce. Učitel byl tenkrát mnohdy i obecním zvoníkem. Měl za úkol po celý rok obstarávat zvonění. Když někde vypukl požár, musel šturmem zvonit na poplach.. Jeho povinností bylo natahovat kostelní hodiny a seřizovat je tak, aby stále šly a ukazovaly správně čas. Učitel vykonával přechasto i funkci kostelníka. To musel denně kněze v sakristii oblékat do bohoslužebných rouch, vínem naplnil mešní konvičky, zapálil kostelní svíce (po bohoslužbě je opět zhasínal). Kostel odemykal a nakonec po mši zase na zámek zavřel. Doprovázel také dokonce kněze i k nemocným s „posledním pomazáním“ nebo, jak se také někdy říkalo „spánembohem“. V 18. a 19. století uměl hrát skoro každý učitel na řadu hudebních nástrojů. Byl-li v těchto věcech „slabý“, nic ve vsi neznamenal. Už u každého učitelského pomocníka se předpokládalo, že je dobrým hudebníkem. Pamětní kniha obce Jitkova se zmiňuje o jistém Františku Šmahelovi, učiteli vyučujícím v letech 1840 - 1855, *„který byl nezkoušený, ale byl řádným učitelem. Byl též zručným hodinářem, jednotlivé části hodin sám hotovil, vyráběl i rámy, dovedně soustruhované kolovraty...“⁶⁰*

Pokud se více začteme do kronik, zjistíme, že učitel měl na svůj soukromý život jen málo času, jelikož musel být „všude a u všeho“. Nebylo pomalu nic, co by dobrý učitel o vesnici a jejích občanech nevěděl. Musíme brát ale v potaz to, že nebyl jediný, kdo měl jen málo času na své osobní věci. Většina lidí na vsi pracovala od svítání do soumraku, aby se uživila, a nejednalo se jen o prostý lid, ale i výše postavené úředníky. Na rozdíl od nich se učitel zabýval různorodými činnostmi a ne jen stále dokola stejnými věcmi. Doba nebyla jako ta dnešní a vyžadovala si více práce a méně volného času. Málokde se tudíž dočteme, že by si snad nějaký učitel

⁵⁹ ŠOHÁJEK, J. *Paměti. Vzpomínky mládí*. Pelhřimov, Klub přátel historického Pelhřimova, okresní muzeum Pelhřimov, 2002. S. 36.

⁶⁰ JINDRA, V. *Pamětní kniha obce Jitkova*. Nepublikovatelný rukopis. S. 25.

stěžoval na nedostatek volného času. Učil totiž s láskou a bylo jen na učiteli, kolik času bude věnovat škole a společenskému dění v obci a jakou si tedy zaslouží úctu od místních obyvatel.

V poznámkách již zmiňovaného Jana Fiedlera se můžeme dočíst, že ani na vesnici nebyl učitel jako učitel. Za výše postaveného učitele byl považován ten, který vyučoval v obci, kde byl kostel. Učitele vyučující na vesnicích bez kostela byli bráni vůči těmto učitelům jako méněcenní.

5.3.1 *Plat venkovského učitele*

Plat. Věc, kterou dnes řeší snad každý. Jak vysoký by měl být, aby odpovídal společenskému přínosu dané profese? Od platu očekáváme, že nám zajistí minimální zdroj obživy a že jeho výše bude úměrná našemu přínosu společnosti. Dnes to možná můžeme tak vidět a zasazovat se o to, ale nebylo tomu vždy tak. Stejně jako plat v každé profesi se musel i ten učitelský setkávat s mnoha úskalími, aby byl nakonec státem daný a určeny byly i zvláštní příplatky a odměny.

Plat učitelů nebyl tedy původně stanoven a lišil se i podle jednotlivých panství a farností. Obvykle byl vyplácen převážně v naturáliích, doplňovaly ho i nejrůznější dávky a poplatky. Mnohdy si je učitelé museli vybírat a vymáhat sami. Učitelé zcela běžně chodili koledou, nedělní obědy pro ně zabezpečovala vrchnost a další bohatší obyvatelé obce. Protože obvykle zastávali i služby, které se týkaly práce v kostele, znamenala odměna za tyto služby vítané a žádoucí přilepšení. Jak je uvedeno v knize Felbiger a Kindermann, reformátoři lidového školství o odměnách za práci v kostele: „ *tento příjem mnohdy převyšoval odměnu za vlastní práci ve škole.*“⁶¹ Není proto divu, že se na vesnicích mnohdy shledávali s tím, že učitel se s větší chutí a láskou věnoval službě kostelu, než málo vděčné práci ve škole. Důležitý byl pro učitele i sobotáles, neboli plat učiteli od rodičů žáků, který byl vybírán každý týden, nebo čtvrtletně. A ten byl mnohdy zdrojem velkých sporů mezi učitelem a rodiči. K tomu uvádí kniha Chotěbořsko I. – školství: „ *A tak jednotlivci pasivnější povahy raději strádali krutou nouzí, než by se byli odhodlali znepřátelit si půl vsi důraznějším vymáháním sobotálesu.*“⁶²

Už v 17. století si města platila školy a vybírala do nich učitele, města s učiteli uzavírala smlouvy, v nichž se uváděly všechny jejich povinnosti ke škole i ke kostelu a navzájem se také přesně vypočítávalo, co bude učitelům dáвано v naturáliích (dříví, pivo aj.),

⁶¹ ŠTVERÁK, V., MRZERA, J. J. I. *Felbiger a F. Kindermann, reformátoři lidového školství.* Praha, SPN, 1986. S. 27.

⁶² KOLEKTIV AUTORŮ. *Chotěbořsko I. – školství.* Chotěboř, 1910. S. 238.

*co v penězích a co se jim vyhrazuje, že smějí vybírat buď od rodičů, nebo od žáků. Tak vznikly školní faze, které se během doby staly základem učitelských příjmů.*⁶³

§ 21 všeobecného řádu z roku 1774 uvádí, že učitelům na normálních a na hlavních školách je vyplácen pevný plat, kdežto na triviálních školách na vesnici je obec povinna vyživovat školmistra se vším všudy. Znamená to tedy zajistit učiteli ubytování, stravu, topení na zimu a jiné existenční prostředky. K tomu doplňuje § 22: „Školmistrům na venkově se nezabráňuje, aby měli vedle školní služby ještě nějaký jiný počestný zdroj obživy, pokud není na škodu jejich hlavní povinnosti nebo jejich vážnosti.“⁶⁴

Protože vybírání školného a ostatních naturálií učitelem samotným nepřispívalo nijak k vážnosti učitele a jeho profese a učitelé měli navíc i potíže s vymáháním, bylo rozhodnuto, že plat bude učiteli vyplácen přímo obcí a obec sama si pak zajistí výběr peněz či naturálií. Při větším počtu žáků si musel stávající učitel platit pomocníka a to na vlastní náklady. Mnohdy se tedy stávalo, že učitel se snažil všechny žáky učit sám, aby nemusel vyplácet pomocníka. Někdy to trvalo krátce a učitel zjistil, že sám na tuto funkci nestačí. Mnohdy ani nebylo možné, aby učitel učil tolik žáků sám, jelikož školy a jejich výuka byla státem hlídána.

Výše fassé byla závislá nejen na počtu dětí, ale i na jejich věku, pohlaví, majetkových poměrech a na dalších skutečnostech, které měly za následek to, že plat učitele byl v každé obci jiný a mnohdy musel sám učitel podávat stížnosti, aby mu byly peníze a naturálie vůbec vyplaceny. Tak tomu bylo např. v obci Šenfeld, kde bylo poté, co podal místní učitel stížnost, nařízeno starostovi, aby zadržovaný plat do 14 dnů vyplatil.

Že to ani po zavedení tohoto zákona neměli učitelé jednoduché, svědčí i zápisy z kronik, ve kterých se dočteme o postavení učitelů v první polovině 19. století na Havlíčkovobrodsku. Např. v obci Počátky se o učiteli píše, že „*pro velkou bídu, jež zde trpěl, se tohoto místa vzdal. Usadil se v Hájku, kde se skromně živil zelinářským obchodem.*“⁶⁵ Mezi velké kritiky špatného materiálního postavení učitelů patřil i Karel Havlíček Borovský.

⁶³ VITVAROVÁ, K. *Obraz učitele v česky psaných pedagogických časopisech vycházejících v 19. století v Čechách*. Pardubice, 2011. Diplomová práce. Universita Pardubice. Filosofická fakulta. Katedra ústav historických věd. Vedoucí práce prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.

⁶⁴ ŠTVERÁK, V., MRZERA, J. *J. I. Felbiger a F. Knidermann, reformátoři lidového školství*. Praha, SPN, 1986. S. 107 – 108.

⁶⁵ STRÁNSKÁ, J. *Česká Bělá a okolí v zrcadle staletí*. Havlíčkův Brod, 2009. S. 128.

Zásadní změny v odměňování učitelů přinesl až říšský školský zákon z roku 1869. Zákon ve svém paragrafu 55 jasně stanovil, že učitel musí již dostávat pouze peněžní plat a že i nejmenší plat, vyměřený učiteli, musí být takový, aby se učitel mohl plně věnovat svému povolání. A protože plat učitelů měl být posuzován podle místních poměrů, byly všechny obce rozděleny do 4 velikostních skupin. Obecně přitom platilo, že ve větší obci dostává učitel také vyšší plat. Při přeložení do větší obce, což se považovalo za povýšení, se automaticky zvyšoval učitel i plat. Toto opatření ale platilo pouze pro učitele obecných škol.⁶⁶ Tímto zákonem bylo také učitelům zakázáno vykonávat za peníze kostelnické služby. Platy se dle zákona měly navyšovat každých pět let o 10 %.

K významným změnám v odměňování učitelů pak došlo v roce 1875. Novela měnila klasifikaci obcí podle velikosti. Oficiálně prezentované zvýšení platů tak zdaleka neodpovídalo skutečnosti. Zásadním opatřením novelty ovšem bylo, že došlo k rovnosti platů mužů a žen v učitelském povolání (dosud dostávaly ženy pouze 80 % platu mužů). To byla skutečnost, o níž se v té době v žádném jiném povolání ještě ani teoreticky neuvažovalo. Současně s tím byl ale pro učitelky zaveden celibát, aby se plně mohli věnovat své práci.

Od roku 1895 byl v odměňování učitelů zaváděn nový systém. Učitelé již neměli být odměňováni podle velikosti obce, ale sami byli rozčleněni do tří tříd. A úřady se opět zachovaly pragmaticky - aby nedošlo k výraznějšímu navýšení finančních nároků v rámci země, byly přesně stanoveny počty učitelů zařazených do jednotlivých tříd.

Až v roce 1903 byl pro všechny stanoven stejný základní plat.

Předchozí kapitoly byly zaměřeny obecně na politický vývoj 18. a 19. století, na vývoj školství a podmínky žáků a učitelů na vesnici. Popisovaly to, co nám říkal zákon, který upravoval nejen působení učitelů na školách, ale také práva a povinnosti žáků. Dočetli jsme se zejména o tom, jak vypadalo školství na vesnici, a to přímo na Havlíčkovobrodsku v kraji, který byl velmi chudý a kde život nebyl lehký. To nám přiblížily i vložené citace z kronik a dobových pramenů, které dokreslují tento život místních obyvatel, hlavně na malých vesnicích.

⁶⁶ STRÁNSKÁ, M. *Postavení učitelů ve společnosti: aktuální problémy*. Brno, 2006. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Ekonomicko-správní fakulta. Katedra veřejné ekonomie. Vedoucí práce Ing. Katarína Poluncová.

Následující kapitoly se budou zabývat učiteli, kteří na Havlíčkovobrodsku působili. Tyto kapitoly nám přiblíží učitelskou profesy v 18. a 19. století, zejména působení učitele nejen na škole, ale také podílení se na kulturním životě v obci.

6 Česká Bělá a historie školy

Obec Česká Bělá leží 12 kilometrů od Havlíčkova Brodu. Svůj název dostala podle potoka Bělé, který zde protéká, a přívlastek Česká se poprvé objevuje v roce 1904.

V době panování Marie Terezie a zavedením povinné školní docházky se stala bělská škola triviální farní školou a patrně za Josefa II. vznikla její filiálka v Počátkách. V tereziánské době byla škola ve velmi chatrném stavu. Byla těsná, nedostatečně osvětlená, jednotřídní. Jelikož se začal navyšovat počet dětí navštěvujících školu, stala se třída pro vyučování nevyhovující. Bylo třeba postavit novou školu. Přechodné vyučování během výstavby nové školy probíhalo na faře. Třída se poté vrátila zpět do trochu upravené školy.

Na jaře 1792 byla postavena na náklady bělské obce nová škola. Byla ze dřeva, měla dvě světnice, kuchyň, komoru, předsíň, chlév. Ale již v roce 1802 se ukázalo, že škola je nevyhovující, jelikož mohla pojmout sotva polovinu dětí. A to i poté, co od roku 1802 byla v Kojetíně privátní, úředně povolená škola a ubyl tudíž počet dětí v bělské škole. Bělská obec, krátkoveská obec a bělská vrchnost se proto dohodly na radikální úpravě školy. Budova byla o 2/3 prodloužena novou zděnou přístavbou se sklepem v místech komory, chléva a stodoly, které byly zrušeny. Při škole byla zahrádka, kde se pěstovala zelenina do kuchyně a ovocné stromky, které sloužily vyučovací účelům.

V roce 1823 navštěvovalo bělskou školu 172 dětí. V roce 1846 se tedy musela začít stavět škola nová a to při hlavní silnici. Škola byla dokončena v roce 1848. V této budově se vyučovalo až do roku 1995.

6.1 Václav Otradovský

1. ledna 1794 se stal řídícím učitelem Václav Otradovský, který pocházel z Hlinska. V čele bělské školy stál 53 let, tedy až do roku 1847. Přišel v době, kdy vnitřní život školy a jeho směr upravovalo státní školství, státní výnosy a feudální vrchnost. Ohled byl samozřejmě brán i na faráře a vikáře jako bezprostřední školní dozorce. V prvních letech Václav Otradovský učil sám, i když řádná výuka byla velmi obtížná. Předení, pletení, šití a hospodářské práce odpadly. Hlavní úkol školy byl v tom, aby dětem byla vštípena neomezená poddanská poslušnost v duchu rakouského vlastenectví. Věci týkající se nauky měly druhořadý význam. Velice ráda byla viděna germanizace. To byl i příklad školy v Bělé, kde vrchnost lpěla na vládní orientaci a neměla valné pochopení pro národní obrození.

Otradovský, který měl mnoho osobních předností, pro které byl ctěn, se nikdy nedostal z jazykové smyčky a bylo pro něj vždy prvořadé, aby vynikl jako pokorný služebník jak vrchnosti světské, tak církevní. Otradovský překládal z češtiny do němčiny, ale sám neměl odvahy se postavit proti němčině ve škole. Zaznamenával všechno jen německy a ještě roku 1837 se vydávala žákům jen německá propouštěcí vysvědčení. To ale nic neměnilo na tom, že byl bělskými občany ctěn pro svoji českost. Otradovský nacvičoval s dětmi česká, ale i německá divadla, děti zpívaly kantáty, které sám složil. Díky němu byl v obci kulturní život, žilo tu češtví, které bylo od vrchnosti uznáváno. Lze se tedy domnívat, že úmyslem Otradovského bylo i to, aby jeho jednání a činy vedly k vřelým vztahům ze strany vrchnosti a on mohl stavět společenský život v obci na kulturních tradicích a v českém jazyce.

O vřelém poměru školy a učitele Otradovského k církvi se dochovala zpráva ve školní kronice. Zde se můžeme dočíst, že když roku 1822 přijel kanovník a vrchní školní dohlížitel královéhradeckého biskupství, střílelo se z hmoždíře, zvonily zvony a děti provolávající „Vivat“ za mávání kytíčkami v rukou vítaly inspektora, který „dovolil“ zazpívat „kantátu“ složenou Otradovským. Z dobových pramenů vyplývá i to, že věci nedělal pro svůj prospěch, ale z úcty k vyšším instancím.

Ve statích dr. Václava Fiedlera, regionálního historika a pedagoga, který byl dlouholetý kronikář obce, se můžeme dočíst, že měl dobře uspořádanou sbírku všech nařízení a zákonů. Za to byl pochválen od ředitele německobrodské hlavní školy. Tuto sbírku byl pan Otradovský ochoten zapůjčit jiným učitelům k opisu. I to svědčí o jeho dobrotivé povaze. Za zmínku stojí i věc, která byla projednávána roku 1825. Když bylo obci Kojetín odmítnuto odškolení od Bělé a obec tudíž musela stále odvádět bělskému učiteli peníze, prohlásil Otradovský, že se spokojí s menší sumou, než je vynuována, ale „ *tím nijak nechce zkrátit práva svého nástupce, které musí zůstatí nedotčené až do jiného zákonného opatření.*“⁶⁷

V roce 1832 byl Otradovský odměněn císařem za zásluhy vzorného učitele malou zlatou čestnou medailí. Jeho úřední horlivost a německý jazyk, který vyučoval, překládal do něj a zapisoval jím, možná svědčí i o tom, že nechtěl mít jakékoli problémy s vyššími úřady.

Co se týče poměrů ve výuce, ty se zlepšily až v roce 1821, kdy pan učitel dostal pomocníka. Do té doby byl nucen vyučovat sám a to byl úkol velmi těžký, vezmeme-li v potaz, že v roce 1823 je počet žáků 172. I kdyby byl do roku 1821 počet žáků menší, pořád je to velké

⁶⁷ STRÁNSKÁ, J. *Česká Bělá a okolí v zrcadle staletí*. Havlíčkův Brod, 2009. S. 140.

množství dětí na jednoho učitele. K tomu se ještě Otradovský věnoval v letech 1798-1813 soukromé výuce dětí zdejšího hraběte.

V roce 1847 přestal Václav Otradovský vyučovat a řídicím učitelem se stal Jan Anderle, který od roku 1840 učil na bělské škole. 26. 11. 1849 Václav Otradovský zemřel. Ve statích dr. Václava Fiedlera se můžeme dočíst o tom, že umíral pln očekávání z nadcházejícího období. V roce 1848 po revoluci ve Francii byly totiž uvolněny poměry a respektováno češství. Je tedy více než patrné, že Otradovský byl velký vlastenec, který si svým vystupováním a chováním zachoval před vrchností tvář dobrého poddaného. Dodnes visí na západní straně kostela v České Bělé deska, kterou vděční bělští občané věnovali Václavu Otradovskému (viz. Příloha VII.).

6.2 Alois Pleyel

Tento učitel působil v Bělé plných 30 let. Během svého působení a s příchodem nových nařízení se stal ředitelem a dále vyučoval v bělské škole.

Alois Pleyel se narodil v Kejžlicích u Lipnice v rodině místního učitele. Do Bělé se přistěhoval 24. května z Dlouhé Vsi, kde vykonával funkci podučitele německé školy. Protože místní řídicí učitel zemřel v mladém věku a zanechal po sobě vdovu s dcerou a protože Pleyel byl ještě mladý a neměl by nárok na samostatné místo řídicího učitele této školy, byla mu nabídnuta dohoda, že pokud se s vdovou ožení, bude mu poskytnuto místo řídicího učitele na jiné škole. Na tuto nabídku přistoupil. Dne 23. dubna 1866 byl výborem přijat za učitele do Bělé.

Den po přistěhování již počal s výukou. Dobové prameny o něm uvádějí, že byl výborný učitel a zůstal v Bělé i po ukončení své profese na tzv. odpočinek. Jako jeden z mála učitelů se mohl pyšnit tím, že po celou dobu svého působení žil ve shodě jak s obyvatelstvem, tak ale také s místním farářem. Z toho je patrné, že i když zákon z roku 1868 ruší dohodu mezi státem a církví a řízení, správa i dohled nad školstvím přecházejí do rukou státu, nadále zde zůstává velká a vřelá propojenost těchto dvou významných funkcí.

Brzy po svém příchodu si Pleyel se souhlasem příslušných orgánů zařídil ve škole výuku němčiny. Tato výuka byla soukromá, s vlastními pomůckami. Měla i 51 žáků. Našli se mezi nimi děti od Hlinska, Čáslavi, Pardubic, Tábora i Hradce Králové. I v dnešní době musíme připustit, že tyto vzdálenosti byly velmi velké a bylo proto patrné, že výuka je kvalitní a poskytuje žákům potřebné výsledky. Poté, co ovšem začal platit zákon z roku 1868, musel

Pleyel třídu zrušit. Jak již bylo zmiňováno, vešlo v platnost, že stát řídí správu a dohled nad školstvím, a soukromá výuka byla tudíž v rozporu s tímto zákonem.

O tom, jaký byl Pleyel dobrý učitel, svědčí i to, že se ve statích prof. Dr. Václava Fiedlera, místního kronikáře, dočteme o tom, že roku 1878 byla uskutečněna výstava školních pomůcek a žakovských prací v místní škole. Mnohé z vystavených věcí byly brzy poté uveřejněny i na okresní školní výstavě v Německém Brodě. Lze se tedy domnívat, že výuka, metody a připravenost žáků byla za Pleyelova působení velmi kvalitní.

Jako správný učitel měl i Pleyel velkou úctu k dynastii. Proto se velké císařské slavnosti nikdy neobešly bez aktivní účasti školy, fary i velkostatku. Ze záznamů můžeme vyčíst, jak byla stále přechovávána úcta ke státnímu zřízení. K významným oslavám byly také učiněny významné kroky v obci. Nejen, že se dělaly v obci divadelní představení a oslavovalo se jméno císaře Rudolfa, ale také se sázely stromy v obci i okolí na nezapomenutelnost daných okamžiků. Z dochovaných pramenů je patrné, že nic nebylo děláno pro prospěch obce, ale z osobního přesvědčení. Jak dále vyplývá, tento upřímný zájem narušoval sice vzrůstající národní uvědomění v Bělé, ale také nebyl nikdy oceněn ze strany státu. Jde tedy o to, že cíle a jednání jak obce, učitele a faráře byly prosté bez jakýchkoli záměrů, které by se týkaly nějaké osobní ctižádostivosti.

Náklonnost mezi obcí a učitelem je zřejmá i ze záznamů, které vypovídají o oslavě u příležitosti 40. výročí výuky Aloise Pleyela. Bělá dala učiteli diplom čestného členství a z Královéhradecka mu byl poslán pochvalný dekret.

Ať byl učitel Alois Pleyel jakkoli dobrým kantorem, Václav Fiedler mu ve svých statích vyčítá to, že i jeho vlivem není za celé století ani zmínka jakékoli aktivity, která by měla národní ráz. Píše, že „*je to nejsmutnější položka v bilanci činnosti školy*“⁶⁸ Pravdou je i to, že knihovna pro žáky nebyla vybavena tak, aby mohla plnit poslání národního obrození. Nebyl zde zastoupen ani jeden z předních spisovatelů té doby. Špatně na tom byla i knihovna učitele, která byla dle zápisu v místní kronice vybavena až z odkazu dědictví bělského rodáka Aloise Fruhbauera.

Je těžké ohodnotit tento krok. Celé století bylo provázeno jistým klidem a pohodou v obci. Lidé se nemuseli vrchnosti bát. A je tedy možná, že toto byla cena, kterou museli

⁶⁸ KOLEKTIV AUTORŮ. *Zprávy městského muzea v Německém Brodě*. XII. Zprávy – 1938, 1916.

zaplatit za fungující vztahy se státními orgány bez jakéhokoliv vlastního prospěchu. Pokud se také ohlédneme za hospodařením ve zdejších kraji, tj. na Českomoravské vrchovině, musíme brát v potaz, že úroda střídala neúrodu. A lidé na vesnicích byli závislí na tom, co si vypěstují a jestli bude dobrý rok. I počasí zde bylo zrádné a nepřejícné. O tom více v pamětní knize obce Oudoleň: „*Dne 6. v měsíci v květnu l. 1893 konána zkouška ze sv.náboženství. Téhož dne počal padati sníh a když žáci z chrámu Páně v Borové do Oudoleně se navraceli, bylo se jim po kolena sněhem brodit.*“⁶⁹

Málokoho zajímalo, co se děje ve velkých městech, co obnáší vlastenectví. Byli rádi, že úroda byla dobrá, vesnice, že nevyhořela, nepřišla žádná epidemie. Za to děkovali a modlili se, protože to byla věc, pro kterou žili. Byla to vesnice, ve které žili. K tomu píše Dr. František Skácelík v knize *Národ o Havlíčkovi*: „*Půda Českomoravské vrchoviny je šedá, nedokrvená. Vloží – li do ní rolník zrno, stačí mu sotva dát tolik, aby vyrostlo obilí prostřední výšky. Je jako sobecký otec, který žádá, aby naň celá rodina pracovala, a přitom z užitku dá jí jen tolik, aby chudě žila. Život lidí nevzpírá se tu k ničemu nadprůměrnému, domky vesnic a kostely jsou nevysoké, prosté. Není vidět velkých mlýnů, velkých statků, velkých hostinců, velkých továren. Ani průmyslové vlohy lidu tu nikdy nevyrostly do větších rozměrů. Tkalci pracují v nízkých světničkách na primitivních stavech a podvyživené ženy si ničí v temných jizbách svůj zrak pracným pletením vlasových sítěk.*“⁷⁰

Alois Pleyel přestává učit roku 1896.

⁶⁹NOVOTNÝ, J. *Pamětní kniha – obecná škola v Oudoleni*. 1892

⁷⁰HAJN, A. *Národ o Havlíčkovi*. Praha, 1936. S. 187 – 188.

7 Havlíčkova Borová a historie školy

Havlíčkova Borová leží 20 kilometrů od Havlíčkova Brodu. Od roku 1949 dostává Borová název Havlíčkova podle Karla Havlíčka Borovského, který se zde narodil a také započal se studiem na místní triviální škole. Za dob prvních reforem Marie Terezie a zavedení povinnosti školní docházky se o borové hovoří jako o Rudné nebo Roudné. Těžila se tu totiž železná ruda. Toto substantivum se při častém opakování vynechávalo jako všem známé a z dochovaných pramenů se tedy můžeme dočíst, že se skoro vždy uvádělo jen jméno Borová. Název se odvozuje od toho, že osada byla založená ve stráni porostlé borovým lesem.

Při velkém požáru roku 1886 byl zničen školní archiv a s ním všechny písemné památky, které se k tomu dni dochovaly. To, co se o této době ví, opírá se o farní kroniku, nebo data zaznamenaná několika životopisci Havlíčkovými. Pokud bychom tedy hledali podrobnější záznamy o výuce a učitelích na zdejší škole do roku 1886, nenajdeme žádný soupis učitelů, ani dobu vykonávání funkce, nebo přínos pro obec. Některé záznamy, které se dochovaly v jiných pramenech, vypovídají o příjmech zdejších učitelů. Lze z nich vyčíst, že značná část učitelských příjmů v Borové a při farních školách byla z kostelní služby. Učitelé se proto mnohdy více a s větší láskou věnovali varhanci a hudbě nežli své profesi. Nejen kvůli tomu se v jiných pramenech dochovaly informace o jednom z učitelů borovské školy, kterého lidé pro jeho přístup ctili a vážili si ho. *„Hmotná bída a závislost učitele na občanech a duchovenstvu byly také příčinou, že nikdo z učitelů nezaujal v obci vynikajícího postavení. Největší vážnosti se těšil Antonín Línek.“*⁷¹

7.1 Antonín Línek

Antonín Línek se narodil roku 1792 v obci Pecka, dnes okres Jičín. V Jičíně byl také roku 1810 atestován k výkonu povolání. V roce 1824 nastoupil místo řídícího učitele v Borové. Tento učitel je často zmiňovaný nejen pro svoji vynikající práci pro školu a obec, ale také jako učitel Karla Havlíčka Borovského a Václava Zeleného. Václav Zelený byl český středoškolský profesor, novinář, autor publikací z oboru literární historie, zeměpisu a dějin. Překládal z angličtiny a ruštiny. Od roku 1861 byl krátce poslancem českého sněmu a říšské rady. Oba tyto rodáci Borové zakusili první léta studií právě u Antonína Líneka.

⁷¹ STRÁNSKÁ, J. *Česká Bělá a okolí v zrcadle staletí*. Havlíčkův Brod, 2009. S. 83.

Všechny dochované zprávy, stejně jako vzpomínky jeho bývalých žáků souhlasí v tom, že byl na tehdejší poměry učitelem dokonalým. Svědčí o tom i příloha VIII., která podrobně popisuje jeho principy a přístupy k vyučování.

Línek se horlivě věnoval vyučování hudbě, ale i varhanické službě. Hudbě věnoval Línek také svůj veškerý volný čas. „*Nebylo prý neděle a svátku, aby se jeho až čtyřadvacetičlenný orchestr neprodukoval nějakou „figurálkou. Tímto neúnavným úsilím vypěstoval Línek svému působišti – Borové – řadu dobrých hudebníků, z nichž někteří dlouho a s vážností vzpomínali na svého starého učitele.*“⁷²

I když byla hudební činnost Línkovi vším, nezanedbával kvůli ní jiné povinnosti. Svě umění předváděl i v jiných oblastech. *Sám jsa dobrým počtářem, cvičil s dětmi pilně počítání z paměti, učil je různým výhodám mechanického násobení a dělení a nejvíce zakládal si na koruně tehdejší počtářské praktiky: na regula de tri a regula falsi. Kromě toho uváděl žáky své do praktického měřictví, do zeměpisu, dějepisu a reálií vůbec.*⁷³ Z jiných pramenů můžeme vyčíst, že se zabýval také hvězdářstvím a jistě svým žákům o vesmíru něco pověděl.

Byl ale i člověkem, který se nebál fyzických trestů. Když nepomáhalo napomínání, dostal žák výprask rákoskou. Nebál se zajít ani tak daleko, že špatného studenta zavřel do malého chléva, který byl tehdy u školy. Děti se za dotyčného modlily. Je těžké hodnotit dnes tento přístup. Fyzické tresty jsou zavrhovány a zakázány. Jak ale špatné mohly být v té době? Vždyť žáci na Línka s úctou a rádi vzpomínali. Nemohli jim tudíž tyto tresty připadat špatné a nepřístojné. Byla jiná doba a z ústního podání starších je více než zřejmé, že co by žáci nedostali po právu ve škole, museli by si vytrpět ve větším měřítku doma od rodičů. Doba nebyla zlá, ale byla taková. Děti si možná mohli připadat zahanbené, ale raději se nechali potrestat od učitele, než doma od rodičů, kteří si mohli stěžování ze strany učitele připadat ještě zahanbeněji.

Práce naplňovala Antonínu Línkovi celý jeho život. „*V časných ranních hodinách pomáhal buď v hospodářství nebo připravoval psací potřeby k vyučování. V osm začínalo vyučování a končilo v půl dvanácté. Polední přestávka byla jenom pro žáky. Línek učil hudbě, pojídaje mezi tím skrovný oběd. V jednu hodinu začínalo odpolední vyučování a trvalo až do čtyř. Pak učil Línek privatisty němčině, načež věnoval asi hodinu procházce. Večer přičezával*

⁷² STRÁNSKÁ, J. *Česká Bělá a okolí v zrcadle staletí*. Havlíčkův Brod, 2009. S. 85.

⁷³ KOLEKTIV AUTORŮ. *Karel Havlíček Borovský a jeho rodiště*. Tišnov, 2001. S. 107.

*brková péra, linkoval papír, psal kostelní písně, rozepisoval noty a vařil duběnkový inkoust, který prodával dětem.*⁷⁴

Antonín Línek působil v borové přes 47 let. Během této doby se zde od roku 1846 vystřídalo několik učitelů pomocníků. Všichni se připravovali k učitelství v 2 až 6 měsíčních kursech. Během svého působení se mu dostalo i několika uznání. Byl vyznamenán titulem „vzorný učitel“ a později stříbrným záslužným křížkem s korunkou.

Poté, co odešel roku 1872 ze své funkce, odstěhoval se k příbuzným do Hlinska, kde roku 1881 zemřel. Ke hrobu ho doprovodilo i borovské obecní zastupitelstvo, školní rada a sbor borovských hudebníků. Byl to jejich poslední projev velkého uznání Línkovy práce. Antonín Línek má dodnes na svém rodném domě v Pecce pamětní desku jako připomínku toho, že byl učitelem Karla Havlíčka Borovského.

7.2 Jan Hruška

V Borové působil jako pátý správce školy. Do své funkce nastoupil roku 1884. Jeho nástup do Borovské školy byl velmi těžký. Z dobových pramenů lze vyčíst, že rok po přistěhování se do obce mu zemřeli čtyři synové. Nejmladšímu byly 2 roky, nejstaršímu potom osm let. Tak zlá byla tehdy doba. Svoje místo ale neopustil a plně se zapojil do chodu školy i obce. Dle zápisu v kronice se řídil heslem: „méně mluvit – více pracovat“.

Hned roku 1886 se plně účastnil a místy i organizoval slavnost u příležitosti odhalení pamětní desky již zmiňovanému Václavu Zelenému. Na této oslavě bylo připomenuto nejen jméno Antonína Línea, ale také dalšího z vychovatelů Karla Havlíčka Borovského a Václava Zeleného. Tím byl vikář Brůžek. Jak uvádí dobové prameny, byla to na dlouhou dobu poslední veselá událost této obce. Ještě ten rok vypukl v Borové obrovský požár, který byl pro manžele Hruškovy poslední těžkou ranou. „*Tímto požárem byly zničeny i veškeré školní pomůcky, žákovská i učitelská knihovna, obrazy, mapy a veškerý školní nábytek.*“⁷⁵ Až v prosinci se počalo vyučovat a to v domech na různých místech obce, které byly k tomuto vhodné a propůjčené. Roku 1888 začal Jan Hruška jako řídící učitel vyučovat v nové škole. Jako člověk znalý své profese a možností poslal písemnou prosbu do všech českých časopisů. Věc se týkala darů, které by mohly přispět k obnově školy. Časopisy zdarma otiskly tuto prosbu a nakonec se

⁷⁴ STRÁNSKÁ, J. *Česká Bělá a okolí v zrcadle staletí*. Havlíčkův Brod, 2009. S. 85.

⁷⁵ STRÁNSKÁ, J. *Havlíčková Borová ve svědectví starých pergamenů*. Havlíčkův Brod, 2006. S. 99.

sešlo značné množství knih od různých dárců. Nechyběli ani vycpaní ptáci, nebo jiné školní potřeby.

Po těchto zkušenostech s tímto, ale i s dalšími požáry byla vyslovena potřeba vlastního hasičského sboru v obci. Jan Hruška vybídl přítomné, aby přistupovali za členy činné nebo přispívající. Mluvil o nutnosti této práce v obci a končil slovy zaznamenanými v kronice: *"Ne v povídání a ve slibech, ale ve skutcích bud' pokrok náš."*⁷⁶ To se událo roku 1887 a jako velitel a starosta spolku byl zvolen právě Jan Hruška, který se ujal také vycvičení mládeže ve sboru. A právě Jan Hruška byl také u příležitosti 25. výročí založení sboru jmenován prvním velitelem a čestným členem sboru. V Hasičské kronice obce se můžeme dočíst, že jeho nadšení pro věc hasičského sboru a jeho vedení mizí nejen s vypuknutím I. světové války, ale i s věcmi, které tomu předcházely. Muži byli odvoláni na frontu. Hasičský sbor doplňovali mladí chlapani, kteří sotva vyšli školu. Byli to chlapani bez zkušeností a výcviku a ten jim již starý a nemocný Jan Hruška nemohl poskytnout. Po jeho smrti upadá činnost sboru ještě více.

Jan Hruška se ale zasloužil i o další kulturní rozkvětu obce. Zřejmě již v roce 1895 přemýšlí nad myšlenkou postavit v Borové pomník Karla Havlíčka Borovského. Pro svůj chvályhodný záměr si získal i borovského rodáka Adolfa Hamerníka, který byl majitelem zámečnického závodu v Praze. Po šesti letech, roku 1901, byla odhalena socha Karla Havlíčka Borovského na zdejším náměstí (viz. Příloha X.) . Další, dnes ještě dochovanou památku na tohoto výjimečného učitele, jsou stromy zasázené po celé obci. Hruška byl velkým milovníkem stromů a přírody vůbec. Mládež vedl k lásce ke stromům. V kronice se můžeme dočíst dokonce i to, že neustále probouzel v žácích lásku k přírodě.

Jako správný učitel se zajímal i o dění v okolních obcích a starost měl i o své žáky. Jelikož byla mnohdy návštěva školy pro okolní žáky náročná, povolila tehdejší c.k. zemská školní rada na žádost obyvatel zřídit v obci celoroční školní odloučené působiště. Tuto žádost podepsal za Borovou pouze tehdejší farář Moravec a právě řídící učitel Jan Hruška.

Jan Hruška umírá roku 1916 v Hlinsku u svých příbuzných, kam se po ukončení své funkce z Borové přestěhoval. Úctu mu přišlo dát velké množství lidí nejen z borovské školy, ale i z řad hasičského sboru.

⁷⁶ KOLEKTIV AUTORŮ. *Hasičská kronika Havlíčkova Borová*. Nепublikovaný rukopis.

Závěr

Práce měla za cíl popsat vývoj vzdělanosti na Havlíčkobrodsku v době zavedení povinné školní docházky. Popisuje tedy události týkající se nástupu Marie Terezie na trůn i léta následující. Práce se soustřeďuje na vesnice Českomoravské vrchoviny a na většinu míst dnešního okresu Havlíčkův Brod, kam také v druhé polovině 18. století přišla zákonem daná nutnost zakládat školy a vzdělávat místní děti. Líčí počátek školství na vesnicích, problémy se zakládáním, vybavením, návštěvností školy, ale také snahu učitelů a místních občanů. Poukazuje také na to, jak měla zákonem daná povinnost zřízení škol a samotné vyučování probíhat a jak tomu bylo v praxi.

K naplnění tohoto cíle bylo zvoleno celkem sedm kapitol, které nám ukazují průběh dvou století, kdy docházelo na území Čech k velmi podstatným změnám. Čechy se staly nejen součástí Rakousko – Uherské monarchie, ale musely přijmout i mnoho opatření a zákonů, které z tohoto svazku vyplývaly. Jedním z velkých změn bylo zavedení povinné školní docházky, která znamenala přelom a zvrát v dosavadním vzdělávání. Právě povinnost vzdělávat děti ve věku od šesti do dvanácti let byla jednou z reforem, které dorazily i na vesnici, a počaly tak budovat novou kapitolu společenských změn na našem území. Obci nyní vyvstávala nová povinnost. Zařídít z toho mála, co měla, vhodné prostory pro výuku žáků, a dostát tak nařízení zákona. Budovaly se nové školy, většinou v prostorách zcela nevyhovující předpisům. Byla to ale změna, která vedla k novému, lepšímu způsobu života. Zpočátku to sice pociťoval málokdo, hlavně vezmeme-li v potaz těžkou dřinu v zemědělské oblasti Českomoravské vrchoviny. Nutno také připomenout, že nové informace se na nejzapadlejší vesnice dostávaly s velkým zpožděním, a tudíž mnohdy se ani nevědělo, že nastala tak velká změna. Touha po pokroku ale byla silná, a obce se proto všemožně snažily naplnit očekávání monarchie. Nebylo to jednoduché. Chyběly vhodné prostory, vhodní učitelé i zapálení rodiče, ale co bylo zákonem dáno, nedalo se odepřít.

Jelikož vznikly i kontrolní orgány, které dohlížely nad jednotlivými školami, bylo povinností řádně vyučovat děti ve všech obcích k tomu určených. Mnohé dobové prameny ale podávají svědectví o tom, že ne každý prováděl kontrolu tak, jak měl. Někde se možná i přimhouřilo oko. Jedno je ale jisté. I když nařízení povinné školní docházky a zákony s tím související platily již od roku 1774, nebyl to rok, kdy na vesnice Českomoravské vrchoviny dorazila tato zpráva. Mnohdy ještě na počátku 19. století fungovaly tzv. pokoutní školy, které

nevyučovaly dle předpisů, docházka nebyla pravidelná a ani učitel nebyl ke svému řemeslu vyškolen, ale děti se naučily aspoň něco z jazyka, matiky, dějepisu, nebo náboženství.

Velkou měrou ke vzdělání přispěly i fary v místním kraji, které dostaly za úkol vyučovat nebo dohlížet nad výukou náboženství na školách. Mnohdy byly na školách faráři pravou rukou učitele, který tak cítil pomoc a oporu. Nebylo jednoduché vyučovat na vesnici, kde mělo hospodářství přednost před vším ostatním. Na jak dobré úrovni mohla být výuka, když děti místo toho, aby chodily do školy, pracovaly na poli, nebo dělaly jiné pomocné práce v domácnosti? Chod rodiny a hospodářství se sice musel udržet, nicméně rodiče museli také pochopit nově vzniklou povinnost vzdělávat se. Ovšem jakkoli byla nařízení závazná, povinnost dětí vůči rodině a hospodaření měla vždy přednost. Znamenalo to totiž, že rodina bude mít co jíst a přestojí tak zimu. To chápali jak učitelé, tak faráři, dokonce i školdozorci. Dětem byly také ze zákona dávány určité úlevy, aby nebylo pokládáno za trestné, že místo výuky pomáhají na poli.

Vzdělání na vesnici se na konci 18., ale i na počátku 19. století nemohlo rovnat výuce ve městech. Učitelé sice museli splňovat určité předpoklady a mít zkoušky, nicméně nikdy to nebyla záruka kvalitního vzdělání. Dobrý učitel na vesnici byl velmi ceněn a pokud se v úřadu zdržel déle, byl brán jako nedílná součást společenského života v obci. Povolání učitele v 18. a 19. století mělo svoji váhu. Nebylo to sice dobře placené místo, ale zato to byla práce, která byla povětšinou dělána z lásky k tomuto řemeslu a možná i k dětem. Tato práce znamenala chovat se tak, aby v lidech budila úctu. Také sebou přinášela nutnost i jiného umění, než jen vyučovat. Mnohdy se totiž učitel musel živit i jinou prací než učením ve škole, aby se vůbec uživil. Učitel byl tedy člověk, který uměl více věcí a uměl je učit i vykonávat.

Nejen učitel, ale i žák musel splňovat určité předpoklady. Byl vydán zákon, který žákům zaručoval určitá práva, ale také mnoho povinností vůči škole a státu. Každoročně se ve školních kronikách vedla evidence žáků, počet chlapců a dívek, kteří měli navštěvovat školy. Některé kroniky vedly záznamy o náboženském vyznání, počet žáků ve škole na začátku roku a na konci roku a jiné věci, které souvisely s žákem. V kronice z konce 19. století jsme se mohli dočíst třeba i o tom, kolik dětí bylo který rok očkováno, jaká byla nemocnost dětí, nebo jaká byla školní docházka. Vedly se i zápisy o tom, jak probíhaly zkoušky a jak se vydávalo vysvědčení, které mělo ukazovat pokroky. Žáci, jako jeden ze článků velké soustavy vzdělávání, měli být příkladem toho, co je učitel naučil. Tak jako např. vizitkou faráře byly zkoušky dětí z náboženství.

Vlastenectví. Jak to by mohlo souviset se vzděláváním a jeho počátky? Ač se to zdají být odlišná témata, jednu věc mají společnou. Je to potřeba, kterou pociťuje v určité míře snad každý z nás. Když začne být doba těžká a politický systém pro stát neúnosný, ozývají se hlasy lidu, aby podpořily zem v činnosti za sebe samou. Nebylo tomu jinak ani v dobách rakousko-uherské monarchie. V takové době se předpokládá, že skrze učené a vzdělané přijde touha po změně a svobodě do celého státu a lid, že se postaví za tuto myšlenku a bude se účastnit politického dění jakoukoli měrou. Jak jiné a zatracované byly ale hlasy ubohých rolníků obdělávajících svá pole na neúrodné Českomoravské vrchovině. Mnozí těžko chápali, že po usilovné práci zajišťující nejnужnější obživu, neměli lidé na vesnici sílu dokazovat své zemi svoje vlastenectví. Vlastně žili tak, že byli rádi, že se užijí. Přesto i sem dostal se vlastenecký náboj přes osobnost tohoto kraje. Karel Havlíček Borovský svým jménem dopřál nezapomenutelnosti Havlíčkobrodská. Nutno ale podotknout, že ač v obci Borová věděli o vlasteneckém smýšlení a záměrech lidu, jiné vesnice a vesničky neměly o tom ani ponětí. Správa obce samotné nedávala možnosti proniknout za hranice vsi a mít chuť přemýšlet o něčem jiném, než byla potřeba přežít od úrody do úrody.

A tak se mnohé vesnice snažily vštípit co nejvíce vědomostí do svých dětí a učitelé se jim k tomu snažili být co nejvíce nápomocní. Dobrý učitel znamenal nejen vítanou výpomoc při místním kostele, ale také nadaného a ve věcech zblhlého člověka, který je vždy po ruce. Zde je zřetelný rozdíl mezi učitelem, který měl vzdělání a dovednost vést svoje řemeslo a mezi člověkem, který chtěl dětem něčemu naučit, ale sám toho málo věděl. Když přišla povinná školní docházka, bylo zákonem stanoveno, kdo může učit na škole a jaké by měl mít vzdělání. Tito učitelé byly nadále pro vesnici přínosem v mnohých věcech. Nejen, že uměli číst a psát, ale vyznali se i v administrativních záležitostech a svým nadáním mohli prezentovat celou obec. Záleželo pouze na učiteli, jak moc se s obcí sžil a byl jí nápomocen. Každopádně existuje mnoho vzpomínek, zápisů v kronikách a jiných dokumentů, které dokazují, že učitel byl hybným strojem celé obce. Nebylo totiž výjimkou, že většina lidí na vesnici byla negramotných. Tu jim byl učitel velmi nápomocný, nejen svými zkušenostmi a znalostmi, ale také novým náhledem na možnosti kulturního dění. Z poznatků této práce totiž vyplývá, že učitel byl mnohostranně nadaný nejen v ohledu výuky, ale i hudebním nebo divadelním. Většinou to byl také on, od kterého se očekávalo, že bude mít přehled o celkovém dění nejen v kraji, ale také v Čechách obecně. On měl být ten, kdo při slavnostech, poutech, nebo jiných významných událostech prezentoval obec.

Jednu z velkých částí práce tvoří popis čtyř učitelů na Havlíčkobrodsku z místa mého bydliště. Chtěla jsem na těchto osobnostech obcí ukázat, jak významní mohli být i málo významní lidé. Dokázali s chutí a ochotou předávat svoje znalosti i za cenu bídy a toho, že občas neměli ani co jíst. A o to těžší jistě bylo udržet si svoje odhodlání být dobrý ve své profesi. Možná, že trpěli bídou a měli často hlad, ale jejich duše byla jistě naplněna klidem z dobře odvedené práce.

V některých dobových dokumentech škol na Havlíčkobrodsku se můžeme dočíst o tom, jací učitelé učili na místních školách. Například v Obci Dolní Krupá odešel jeden z učitelů ze svého úřadu, nastoupil do Prahy, kde navštěvoval hudební školu. V tomto oboru vynikal a stal se uznávaným hudebníkem u nás i v cizině. Mohl to být dobrý učitel, ale odešel za svým snem. I to můžeme brát jako klad jeho osobnosti. Byl cílevědomý a pilný ve své práci. Místo tohoto učitele byl na zdejší školu dosazen jiný učitel, a to z trestu. Ve farní kronice obce se píše: „*Když sem byl dosazen, vyjádřil se, že tu nebude ničeho dělati. Byl to sice mladík takto dobrého srdce a plný dobrých slibů, ale milejší nežli škol, byla mu hospoda.*“⁷⁷ Nutno poukázat na to, že byli učitelé, kteří svoji práci dělali rádi, s ochotou i za cenu toho, že živořili. Takových učitelů bylo sice málo, ale o to víc je potřeba si jich cenit. Byli to totiž lidé zanícení pro svoji profesi a dávali do toho všechn svůj um. Většinou se ale dočteme o učitelích, kteří i s nejlepšími úmysly přišli na vesnici, aby svoje místo po roce, či pár letech opouštěli. Důvody byly různé, ale většinou se shodly v tom, že to není to, co od profese očekávali, nebo že za svoji snahu čekali lepší plat. I když svůj čas dali do přípravy a vzdělání se v přípravných kurzech pro učitele, v praktickém životě zjistili, že lépe je užít jiné zaměstnání. Mohlo by se najít ještě mnohých argumentů, které ukazují pro a proti této profesi, ale jedno je zcela evidentní. Pokud chtěl někdo být učitelem, musel si, zejména na vesnicích, utřídit svoje priority. A to jak je i v dnešní době patrné, není vůbec jednoduché a chtě, nechtě, člověk musí zápasit se sebou sama, aby zjistil, co vlastně od života očekává.

⁷⁷ ČAPEK, J. *Pamětní kniha Dolní Krupé*. 1947. S. 298.

Použité zdroje

BAYER, F., RŮŽIČKA, Č., *Antonín Línek, učitel Karla Havlíčka –pokus životopisný*. Praha, 1879. ISBN neuvedeno.

BENEŠ, Z., PETRÁŇ, J., *České dějiny*. 1. vyd., Práce, Praha, 1997. ISBN 80-208-0437-4.

BĚLINA, P., GRULICH, T., a kol. *Dějiny země koruny české*. 2. vyd., Paseka, Praha, 1993. ISBN 80-85192-60-8.

BIANCHI L. *Dějiny státu a práva na území Československa v období kapitalizmu, I., 1848-1918*, Bratislava: Vydavateľství Slovenskej akadémie vied, 1973. ISBN neuvedeno.

ČAPEK, J. *Pamětní kniha Dolní Krupé*. 1947. Nепublikovatelný rukopis.

GERŽA, A. a spol. *Základní škola v Lípě, historie a současnost*, Obecní úřad Lípa, Havlíčkův Brod. ISBN neuvedeno.

HAJN, A. *Národ o Havlíčkovi*. Praha, 1936. ISBN neuvedeno.

HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J., DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích*. 2. vyd. Praha: Lidové noviny. 2005. ISBN 80-7106-709-1.

HRON, P. *Kronika školy*. Vepřová, 1784, nепublikovatelný rukopis.

JINDRA, V. *Pamětní kniha obce Jitkova*. Nепublikovatelný rukopis.

KASPER, T., KASPEROVÁ, D., *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2008. 224 stran, ISBN 978-80-247-2429-4.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Karel Havlíček Borovský a jeho rodiště*. Tišnov, 2001. ISBN neuvedeno.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Archiv obce Cibotín*. Nепublikovatelný rukopis.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Hasičská kronika Havlíčkova Borová*. Nепublikovaný rukopis.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Chotbořsko I. – školství*, Chotěboř, 1910. ISBN neuvedeno.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Školní kronika*. Česká Bělá. Nепublikovatelný rukopis.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Školní kronika*. Kojetín, 1825. Nепublikovatelný rukopis.

- NOVOTNÝ, J. *Pamětní kniha – obecná škola v Oudoleni*. 1892. Nepublikovatelný rukopis.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Zprávy městského musea v Německém Brodě*. 1916. ISBN neuvedeno.
- Peckovské osobnosti. *Listy peckovska*, 2002, roč. 12, č. 3, s. 14.
- PETRÁŇ, J. *Příběh Ouběnic*, Praha: Lidové noviny, 2001, ISBN 80-7106-469-6.
- PRŮCHA, J. *Učitel*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80 – 7178- 621 7.
- ROUBÍK, F. *Přehled českých dějin*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1947. ISBN neuvedeno.
- SOMR, M. *Dějiny školství a pedagogiky*, 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.
- STRÁNSKÁ, J. *Česká Bělá a okolí v zrcadle staletí*. Havlíčkův Brod, 2009. ISBN neuvedeno.
- STRÁNSKÁ, J. *Havlíčková Borová ve svědectví starých pergamenů*. Havlíčkův Brod, 2006. ISBN neuvedeno.
- STRÁNSKÁ, M. *Postavení učitelů ve společnosti: aktuální problémy*. Brno, 2006. Diplomová práce. Masarykova universita v Brně. Ekonomicko-správní fakulta. Katedra veřejné ekonomie. Vedoucí práce Ing. Katarína Poluncová.
- ŠOHÁJEK, J. *Paměti. Vzpomínky mládí*, Pelhřimov, Klub přátel historického Pelhřimova, okresní muzeum Pelhřimov, 2002. S. 36.
- ŠTVERÁK, V., MRZERA, J. *J. I. Felbiger a F. Knidermann, reformátoři lidového školství*. Praha, SPN, 1986. ISBN neuvedeno.
- VESELÁ, Z. *Vývoj českého školství*, 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.
- VITVAROVÁ, K. *Obraz učitele v česky psaných pedagogických časopisech vycházejících v 19. století v Čechách*. Pardubice, 2011. Diplomová práce. Universita Pardubice. Filosofická fakulta. Katedra ústav historických věd. Vedoucí práce prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.

Internetové zdroje:

MORKES, F. 6. prosinec - Marie Terezie vydala Všeobecný školní řád, který vedl k zavedení povinné školní docházky – 1774. *Učitelské noviny* [online]. 2009. [cit.2009-06-15]. Dostupné z WWW.

<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=4731&PHPSESSID=38295fccb13e3a478a422125dbb43964>

KEJÍK, L. Zajímavosti z dějin školství. *Místní vesnické noviny* [online]. 2011. [cit.2011-06-29]. Dostupné z WWW.

<http://protivanov.com/file.php?nid=3828&oid=2336503>.

Seznam příloh:

- Příloha I. Česká škola v Cibotíně, založená 16. 9. 1894
- Příloha II. Otázky z oblasti výchovy a vzdělání řešeny v 19. století
- Příloha III. Pokoutní škola v Klouzově
- Příloha IV. První známá úředně potvrzená fassa Bělského učitele
- Příloha V. Příjmy učitelovi z roku 1846 v obci Dolní Krupá
- Příloha VI. Fasse z roku 1855 z obce Šenfeld
- Příloha VII. Pamětní deska věnovaná Václavu Otradovskému
- Příloha VIII. Jak vyučoval řídící učitel Antonín Línek
- Příloha IX. Pamětní deska v Pecce věnovaná Antonínu Línkovi
- Příloha X. Památník Karla Havlíčka Borovského v Havlíčkově Borové

Přílohy

Příloha I. Česká škola v Cibotíně, založená 16. 9. 1894

Příloha II. Otázky z oblasti výchovy a vzdělání řešeny v 19. století

Za školozorství Slugova byly řešeny tyto otázky: Jest domácí vyučování, kde se totiž jednotlivé dítě v otcovském domě zvláštním učitelem vyučuje, lepší, než veřejné vyučování ve škole, kde více nebo mnoho dětí se pospolu vyučuje, a proč je jedno vyučování po- zehnanější než druhé?

Z jakých pramenů vyvěrá vzdorovitost dětská? Jak třeba se vzdorovitým dítětem jednat?

Jakými prostředky by se dalo školství ještě povznést, čili co se má ještě státi, aby se školství ještě více povzneslo?

Má se čerstvost i. e. bujnost mnohého žáka, jenž jak říkáme plný živobyť jest, zatajiti?²²⁾ Příčiny, proč ano, neb ne! —

Popsání žáka²³⁾ do školy jdoucího,²⁴⁾ který učiteli mezi všemi dítkami jeho školními obzvláště milý jest.

Které povědomé chyby se nalézají mezi dítkami a) bohatých a b) chudých rodičů?

Jaký rozdíl může a má učitel činiti mezi dítkami chudých a dítkami možnějších neb vznešenějších rodičů?

Co jest klení neb zlořečení vůbec? Proč mají děti z klení přísně káraní (sic!) býti? Jak může učitel žáky své klení odnaučiti, a sice když dítě a) na lidi, b) na zvířata a bezživotné tvory zlořečiti obyčej má?

Co jest ze škody bližního svého se radovati? Proč nemá učitel podobnou radost při žádném žáku svém trpěti? Jak má učitel žáky, jenž radost nad škodou bližního vyjevují od té nectnosti odvracet, a ty, kteří jí nakloněni nejsou, pro budoucnost od ní zachrániti.

Čím se může a má pořádný, ale méně platu mající učitel těšiti? Co k jeho potěšení a upokojení slouží, se zde zvlášť a v pořádku obšírně uvede. Které předhůzky činí vlastní svědomí a lid nedbanlivému učiteli?

Odkud to přichází, že zvlášť mezi lidem obecním velmi mnoho škodných předsudků a pověr panuje?

Co působí pověry a) na ducha, b) na mysl dítek?

Co má činiti a jak se má zachovati učitel při vyučování, aby z žáků pověreční lidé nepošli?

Co jest rozum dítek cvičiti neb k dobrému vzdělávati vůbec? Může-li se vzdělání dítek k dobrému ve všech národních školách²⁵⁾ jednostejným způsobem dosáhnouti? Jaké vzdělání jest potřebné dítěti k rolnictví odhodlanému?

Čím se paměť mládeže sílí, šíří a množí? Má-li učitel více paměť nebo rozum, nebo obé pospolu cvičiti, a proč?

Jakých prostředků má učitel užívat, aby lenost a váhavost dítěte odstranil a je k bedlivosti a pilnosti povzbudil?

Poněvadž náboženství hlavní zástoj vyučování v školách národních jest, jest otázka, a) co učitel v tom předmětu činiti má, b) která příkázání náboženství svatého má se učitel přičinit v vesnických školách, ve škole menších městeček neb městys, v školách městských mládeži předně²⁶⁾ a zvláště hluboce v mysl vkořeniti?

Poněvadž učitel mládež svou ne jen v čtení, psaní atd. vyučovati nýbrž z ní dobré křesťany a užitečné oudy vlasti vychovati má: jest otázka: a) které překážky nalézá učitel v tom pádu? Že ale takové překážky, nemohou-li hned, přede však časem, a když ne zcela, přede z částky odstraněné býti mohou, tedy povstává otázka b): Jak může neb jakby se mohlo těm překážkám predejit, nebo — co by mohli školní úřadové k odstranění těch překážek zříditi, aby učitel žádoucího cíle lehčeji dosáhl?

Co myslí, neb k čemu jest nejvíce náchylný lid za našich časů?²⁷⁾ Jak, jakým způsobem a pod kterými znameními se zjevuje přítomného času smejšlení i také na mládeži školní? (Jiná verše této druhé části otázky: Jak, t. j. jakým způsobem lze poznati, kterak i na mládeži školní se zjevuje a účinkuje smejšlení lidu, v nynějším čase žijícího?)²⁸⁾

Příloha III. Pokoutní škola v Klouzově

Příloha IV. První známá úředně potvrzená fassa Bělského učitele

První známá úředně potvrzená fassa bělského učitele je z 25. června 1791. Podle ní měl farní učitel v Bělé takovéto příjmy:

Šest strychů polí, skrovná sklizeň.....	6 zl.	
Louky na půl dne kosení, skrovná sklizeň.....		54 kr.
Desátek obnášející 9 mandelů žita, z čehož na zrno i slámu vynesl.....	7 zl.	45 ¾ kr.
Od kostela za školní a hudební službu	2 zl.	10 kr.
Od vrchnosti: 4 ½ míry žity po 1 zl.15 kr.....	5 zl.	37 ½ kr.
1 ½ míry ječmene po 54 kr	1 zl.	21 kr.
24 liber sýra po 3 kr.....	1 zl.	12 kr.
24 žejdlíků soli po 2 kr.....		48 kr.
¼ sudu piva (sud po 10 zl).....	2 zl.	30 kr.
Z bělské obecní kasy	4 zl.	40 kr.
Na pohřebních poplatcích jak se r. 1787 dávalo	12 zl.	
Příjem za zvonění proti mrakům určuje 22 bochníků chleba po 6 kr.....	2 zl.	12 kr.
Celoroční školné – sobotáles	63 zl.	1 kr.
Z koledy na Nový rok	8 zl.	
Na Zelený čtvrtek.....		30 kr.
Na Michala	2 zl.	40 kr.

❁ Stará míra na obilí

(Bývaly to naturálie: vejce a koláče. Na kolik se odvádění koláčů r. 1842 výslovně připomíná při koledě o Michalu, může se z toho bezpečně říci, že tehdy bylo slaveno v Bělé posvícení (a ne až 3. neděli v říjnu). Jiného důvodu pro michalskou koláčovou koledu nebylo.)

Dohromady měl tedy učitel 123 zl. 27 ¼ kr. příjmu a k tomu 6 sáhů dřeva. Dřevo se do peněžité částky učitelu nikdy nepřipočítalo.

Celý sobotáles je uveden pro příklad, aby bylo známo jak se dříve učitelům platilo. Že to nebyla jednoduchá věc, je snadné. To bylo ovšem skrovné živobytí, a proto mu byly příjmy časem zlepšovány. Tak mu bylo dáváno (podle smyslu gub. Nařízení z 8. ledna 1813, č. 46101) místo ze školního fondu od 1. listopadu 1812:

Z kostelní kasy	4 zl.	2 ½ kr.
Od vrchnosti: místo 1 ½ míry ječmene 2 ¼ míry téhož obilí, což bylo o		40 ½ kr. více

Místo 24 liber sýra dostal 24 liber másla po 12 kr., přírůstek na příjmu 3 zl. 36 kr.
Místo ¼ sudu piva dostal ¾ sudu, dostal tedy o 5 zl. více
Celkem se příjem zlepšil o 13 zl. 19 kr.,
a měl tedy být 136 zl. a 46 ¼ kr..

Příloha V. Příjmy učitelovi z roku 1846 v obci Dolní Krupá

Příjmy učitelovi.

<p>Dle stanovění fary od roku 1846 vynášejí školní plat dle stupně a 1 zt., 1½ zt. a 2 zt. O školní plat platících Z školního ústavu obdržel učitel každoročně Od kostela za odzpívání psalmů Za zpívání o Božím tele Od záložení fundací psalmů Ze starého obyčeje o pouť na stromy Z jistiny od 300 zt. a 5 kr. která na statku Krupském pojistěna jest Za stolu počítá se ročně Na kolede obdržel k Novému Roku Na hotovosti obdržel tedy učitel Od toho se odrazí za čištění školy a topení Tedy mu na hotovosti ostává Učiváním zahradky školní zdarma a dle fary vypo- čteno do jeho příjmu Žita obdržel od vrchnosti Jecmene Od obce Horní Krupá Od obce Dolní Krupá žita Od vrchnosti 1 sud piva</p>	<p>127 zt. 17½ kr. 4 " 48 " 28 " 36 " 40 " 3 " 24 " 6 " 10 " 4 " 8 ½ " 157 zt. 21 ¾ kr. 12 " 145 zt. 21 ¾ kr. 1 zt. 9 měr 1½ měry 2 " ½ korce</p>	<p>Školní plat. Plat z školního ústavu. Plat od kostela: na vánocích: Štola: novoroční: Příjmy v natu- rálních. Žiti: Pivo:</p>
---	---	--

Příloha VI. Fasse z roku 1855 z obce Šenfeld

Fasse.

Základem na dekret vys. c. k. minis. osvěty od 8. dubna 1854 č. 12949 a 30. května 1855 č. 7477 byla zákonem určena nejmenší roční služba učitelská od 200 zl. stř. s přípočtem dosavadních dávek a požitků v tom uvedené změně nepodléhající ceně, v následku provedeného, vůbec zákonem zvýšeného školního platu: od 5–8 let po 2 kr., od 8–10 let po 2¹/₂ kr., od 10–12 let po 3 kr. stříbra týhodně od 1. července 1854 počínaje a při jednání dle komisionál. protokolu ze dne 7. září 1855 č. 2010 pro učitele v Šenfeldě jak následuje zavedena:

1. 7 měř 8 ¹ / ₄ s. šenfeldských kostelních pozemků čís. top. 866 v ceně	5	zl.	52	kr.
2. Od záduší za kostelní hudbu	—	“	43 ¹ / ₂	“
3. Za kostelní službu	2	“	—	“
4. Ze školního ústavu doplatek na službu	12	“	—	“
5. Od přiškolených obcí koledu od 22 sedláků, 6 půl-sedláků a 8 čtvrtníků po 1 ¹ / ₂ , od 23 domk. po 3 kr. c. m.	—	“	46 ¹ / ₂	“
6. Za křížové dny od obce šenfeldské	—	“	36	“
7. Přídavek od obce šenfeldské na pout	—	“	37 ² / ₅	“
8. Na koláčích při velikonoci, masopustě, posvícení, o sv. Martinu, o vánocích v natuře od 22 celo-, 6 půl- a 3 čtvrtláníků po 5 kusech, tedy 155 kusů po 1 kr. ve stříbře	2	“	35	“
9. Na vejcích na zelený čtvrtek od svrchu řečených gruntovníků po 6 kusech, tedy 186, 3 na 1 kr. čítaje	1	“	2	“
10. Na štole	2	“	30	“
11. Žita 7 ¹ / ₄ míry sypaného po 1 zl. 20 kr. c. m.	10	“	20	“
7 ¹ / ₄ míry ovsa po 40 kr. c. m.	5	“	10	“
na kteroužto částku 22 sedláků 5 ² / ₄ míry, 6 půlsedl. 1 ² / ₄ m. a 3 čtvrtníci ¹ / ₄ m. od každého druhu čistého obilí přispívají.				
12. Za zvonění klekání 31 bochníků chleba po 3 kr.	1	“	33	“
13. Za reliurovaný chléb od každého přiškoleného dítěte v Šenfeldě a v Macourově od usedlého po 6 kr. a od domkáře po 3 kr. měsíčně, za 11 měsíců od 31 usedlých po 1 zl. 6 kr.	34	zl.	6	kr.
od 20 domkářů po 33 kr. c. m.	12	“	39	“
	18	“	42	“
14. Dle vysok. guber. dekretu od 11. června 1844 č. 19882 krajsko-úředního výnosu od 25. října 1844 č. 11032 na další doplnění služby ze šenfeldské pokladnice	11	zl.	30	kr.
Úhrn	73	zl.	16 ¹ / ₂	kr.
15. Na zvýšeném školním platu od 66 k platu schop- ných dítek	131	zl.	12 ¹ / ₂	kr.
V celku ročně	204	zl.	29 ¹ / ₂	kr.
16. Za čištění školy od přiškolených obcí 12 zl.				

Pak se uzavřelo, že má obec pro všední školu 6 sáhů rak. míry a pro opakující vyučování 1 sáh měkkého dříví hned před začátkem šk. roku jakožto spoluškolní patron zaopatřiti a na místě určitém vyrovnati; k tomu přináležející dle komis. jednání od 14. března 1855 č. 650, že Šenfeld, Lettendorf (Samotín) a Macourov p. učitelé na zlepšenou 2 sáhy měk. štěpinového dříví aneb peněžitou náhradu 14 zl. stř. odváděti se uvolily, takže na osadu Šenfeld ročně 1 sáh dříví neb 7 zl. t. j. sedm zl. stř., na osadu Lettendorf čili Samotín¹/₂ sáhu neb 3 zl. 30 kr. stř. a Macourov též¹/₂ sáhu dříví neb 3 zl. 30 kr. stř. k zapravení připadá. Ostatně se přiškolené obce zavázaly, pakli by budoucně se školním platem přece jen roční služba 200 zl. stř. neobsahovala, každoročně vyplývající nedostatek od přiškolených vesměs dle zeměpanských přímých daní vybrat a p. učitelé doplnit. Konečně se připomenulo, že výběr čtvrtletní odvádění onoho škol. zvýšeného platu, pak odvádění ostatních jiných naturálních dávek se dle nejvyššího nařízení má u představenstva přiškolených obcí svědomitě a ochotně obstarati a p. učitelé v přiměřených dopadlých lhůtách řádně zapravovati.

Jenž se stalo v Šenfeldě dne 6. října 1855.

Příloha VII. Pamětní deska věnovaná Václavu Otradovskému

PECKOVSKÉ OSOBNOSTI

ANTONÍN LÍNEK – učitel Karla Havlíčka Borovského a Václava Zeleného

Antonín Línek se narodil 2. června 1792 v rodině kupce Václava Lína v Pecce, kde chodil od svých necelých šesti let šest let do školy. Ve dvanácti letech přešel do filiální školy v Robousích. Jeho učitel Franc zde vedl žáky k různým pracím na poli i na zahradě. Antonín mu pomáhal při vyučování v 1. třídě, hrál na varhany a na housle, zpíval. Po čtyřech letech odešel do Sopotnice, kde pokračoval ve hře na varhany v kostele a začal se učit německy. Podučitelskou zkoušku vykonal 2. března 1810 v Jičíně a téhož roku se stal podučitelem na farní škole v Sopotnici, kde učil přes jeden rok do listopadu 1811. V té době měl plat 12 zlatých - postel, prádlo a stravu mu poskytoval učitel. Dalším působištěm byla farní škola v Bohuslavicích, kde učil 22 měsíců. Učil sám ve dvou třídách a tentokrát dostával pouze stravu, prádlo a byt. Na šaty si musel vydělávat hraním po hospodách. Jako podučitel působil ještě krátce v Černčicích a na Pecce, po vykonání učitelské zkoušky v Hradci Králové v roce 1815 nastoupil jako samostatný učitel na filiální škole ve Valdově (1815-1817), kde měl každý rok k platu nárok po předešlé žádosti na sud piva, a pak v Budčevsi (1817-1824). Po smrti učitele Antonína Veselého v Borové hledal místní farář Brůžek kvalitního nástupce. V okolí nikdo vhodný nebyl, proto dal na radu kopidlnského děkana Aloise Vacka, který mu doporučil Antonína Lína. Ten se poté 3. listopadu 1824 přestěhoval do Borové, kde učil téměř půl století až do roku 1871. Línek byl pokládán za moderního učitele v poměrně zaostalém školském systému – ovládal všechnu naši literaturu tehdejší doby. Byl snad prvním, kdo před rokem 1824 zavedl hláskovací metodu, byl také vynikajícím hudebníkem a zpěvákem, vyučil řadu hudebníků, kteří na něj s vděčností vzpomínali. Po celou dobu své učitelské praxe se snažil o zlepšení výuky, pomůcky i školní budovy. Již od začátku vedl děti v hodinách k hláskování, články po přečtení se žáky rozebíral, mluvnické hodiny končil písemným opakováním, žáci si připravovali výtahy z přečtených článků a psali povídky podle vyprávění. V matematice je vedl k počítání z paměti a v hodinách kreslení maloval s dětmi v přírodě i podle náčrtků z tabule, při zpěvu učil děti národní písně. Zpěvu a hudbě Línek věnoval velkou část svého volna, pro borovský kůr opsal více než sto mší a pro vlastní potřebu různé školy hry na hudební nástroje, pokoušel se psát i vlastní skladby. V letech 1826 až 1830 byl učitelem Karla Havlíčka, u kterého objevil v něm dřímající vlohy, a spolu s farářem Brůžkem byl jeho nejvlivnějším vychovatelem. Rád se honosil svým žákem, vyprávěl o Havlíčkovi, že jeho pohled byl více škaředivý než příjemný a že nikdy neviděl, že by se Karel smál. Později si kupoval nebo opisoval jeho knihy. V roce 1830 učil také Václava Zeleného, který byl později znám jako český literární historik, Jungmannův životopisec a první Havlíčkův vydavatel. Oba slavní žáci na učitele Lína vzpomínali ve svých knihách. Za 60 let působení ve školství získal Antonín Línek řadu ocenění, v roce 1867 byl vyznamenán stříbrným záslužným křížem. Později začal ztrácet sluch, roku 1871 byl penzionován, aktivně muzicíroval až do roku 1877, kdy utrpěl těžké zranění, když ho srazil koňský povoz - to přišel o sluch úplně. Jeho žáci vzpomínali, že celý život pil pouze čerstvou vodu, a tak si zachoval duševní svěžest až do vysokého věku. S manželkou Terezií vychoval 6 dětí – čtyři syny a dvě dcery. Jeden syn následoval otce v učitelství, další vystudoval právo. Antonín Línek zemřel 20. září 1881 v Hlinsku, kde je i pohřben.

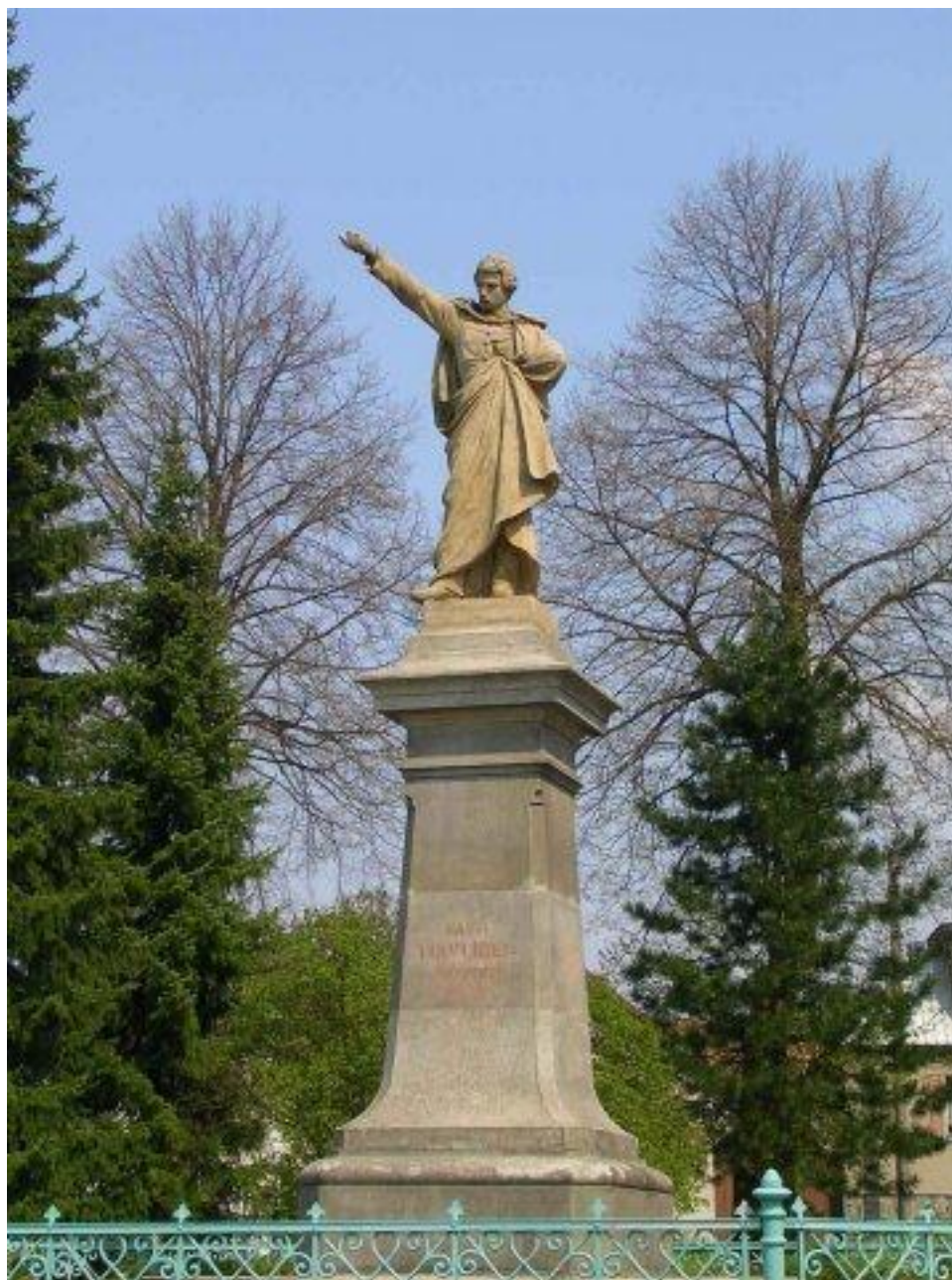
Peckovští označili jeho rodný domek čp. 181 dne 26. května 1929 pamětní deskou.

z dostupných pramenů připravila Věra Trybenekrová

Příloha IX. Pamětní deska v Pecce věnovaná Antonínu Línkovi

Příloha X. Památník Karla Havlíčka Borovského v Havlíčkově Borové

Abstrakt

KLIMEŠOVÁ, D. *Počátky vzdělávání na Havlíčkovodsku – žák a učitel na vesnici*. České Budějovice 2012. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Z. Svobodová.

Klíčová slova: Havlíčkovodsko, historický přehled, zavedení povinné školní docházky, triviální škola, žák na vesnici (práva a povinnosti), osobnost učitele, rozdíly mezi vzděláním na vesnici a ve městě.

Práce se zabývá tématem počátků vzdělávání na Havlíčkovodsku po zavedení povinné školní docházky. Toto téma je významné především z toho důvodu, že popisuje vývoj vzdělanosti na vesnicích na Havlíčkovodsku, zakládání škol a fungování škol obecně. Ač má i vzdělání své kořeny již v době před zavedením povinnosti vzdělávat se, zákon vnesl na vesnici nutnost zakládat nové školy, vytvořit nad nimi dozor, spravovat je, najímat učitele, kteří byli kvalifikovaní, a dávat žákům přesně stanovené základy vzdělání.

Práce pojednává především o tom, jak se vyučovalo na vesnici, kdo a kde vyučoval, kolik bylo škol, žáků a jaké byly podmínky na škole samotné. Dále práce předkládá rozdíly vzdělání ve městě a na vesnici. Práce stručně pojednává i o obecném politickém vývoji na našem území v 18. a 19. století.

Abstract

Beginning of education in the region of Havlíčkův Brod - pupil and teacher in the country.

Key words: Region of Havlíčkův Brod, historical overview, implementation of compulsory school attendance, trivial school, pupil in the country (rights and duties), personality of a teacher, differences between education in the country and in towns.

The work deals with the topic of the beginning of education in the region of Havlíčkův Brod after the implementation of compulsory school attendance. This topic is important especially because it describes the process of education in the villages of the region of Havlíčkův Brod, the establishment of schools and their running in general. Although education has its roots in time before the implementation of the duty to study, the law brought the necessity of establishing new schools in the country, creating supervision over them, administering them, recruiting qualified teachers and giving pupils exactly stated grounds of education.

The work deals primarily with the way of former teaching in the country, who and how there was taught, the number of schools and what were the conditions at school itself. Further the work presents differences between education in towns and in the country. The work briefly deals with general political development in our region in the 18th and 19th centuries.